

Nada Klaić, Filozofski fakultet, Zagreb,
Đure Salaja 3

Izvorni znanstveni članak UDK 949.713
»1073/1085«.

POBJEDA REFORMNOG RIMA NA JADRANU ZA PAPE GRGURA VII (1073-1085. god.)

Prateći nastojanja reformnog Rima od Lava IX do Aleksandra II autor konstatira da je tek za Grgura VII (1073—1085) došlo do trijumfalne pobjede papinstva na istočnoj jadranskoj obali. Pošto je papinski saveznik knez Amiko zarobio hrvatsko-dalmatinskog kralja Zvonimira, Grgur VII ga pretvara u svoga vazala, daje mu krunu i ostale znakove kraljevske vlasti i vraća ga u kraljevstvo Dalmatinaca i Hrvata. Bila je to pobjeda Rima na obostranu korist.

I PROBLEM

Moglo bi se bez pretjerivanja ustvrditi da se razdoblje od svega triju godina osmog desetljeća XI. st. — to jest godina 1073, 1074. i 1075. ubraja među najspornija u hrvatskoj ranosrednjovjekovnoj povijesti. Djelomično je za to »kriv« otac naše kritičke historiografije I. Lucić koji je, doduše, isticao potrebu da se »rupu« od 1073. do 1075. ispuni Slavcem, ali je bio dovoljno oprezan da u tom pitanju ne zauzme konačno stajalište.¹ Kako je nakon njega pitanje Slavca najnametljivije rješavao F. Šišić, koji je taj problem smatrao gotovo zalogom svoje velike znanstvene vještine, to se od 1914. god. pod dojmom njegova rada Slavac jednostavno ne može izbaciti iz popisa hrvatskih vladara. Slavić, kako Šišić zove Slavca, bio je vjerojatno iz porodice Kačića i kraljevao je u isto vrijeme kad je njegov brat Rusin bio »primorski župan«.² Šišiću, kao i svima njegovim nastavljačima bila je za takav zaključak dovoljna titula rex koju Slavcu daje sastavljač (kartulara sv. Petra u Selu)³ i zbog toga nije mario ići u dublju analizu kartulara, a ona bi ga jedina mogla uvjeriti da je na krivom putu. Kad je takvom lažom »dokazao« da je Slavac bio kralj — dakako **hrvatski!** — bez poteškoća je nastavio s domišljanjima. Jer Slavić je, razumije se, predstavnik »hrvatske narodne stranke i hrvatske glagoljaške narodne crkve« i on je potisnuo »latinsku stranku i njenu crkvu u Hrvatskoj i Dalmaciji«.⁴ Upravo ti Latini

¹ Vidi Problem Slavca i neretljanske kneževine, *Zgod*, časopis XIV, Ljubljana 1960.

² Priručnik izvora za hrvatsku povijest I, Zagreb 1914, str. 256.

³ Vidi V. Novak — P. Skok, *Supetarski kartular*, Zagreb 1952, str. 215, 223.

⁴ F. Šišić, n. dj., str. 256.

prikazuju, po Šišiću, kralja Slavca u Rimu kao uzurpatora, a njegove svećenike kao heretike. Radi se dakle u prvom redu o **informaciji od strane dalmatinskog klera** kod svete stolice, a toj je i Grgur VII. povjeravao, pa se tako odlučio da će hrvatsko prijestolje dati jednomu od sinova danskoga kralja Svena II Estridsena (1044 — 1076), odlučnoga privrženika svoga.⁵

Šišiću, prema tome, pripada zasluga da je prvi »urpleo« velikog reformatora papu Grgura VII u hrvatske prilike XI st. i na taj način dao posve novi smjer raspravi o heretičkoj zemlji na koju Grgur VII misli kad piše 25. siječnja 1075. spomenuto pismo danskome kralju. »Est etiam non longe a nobis provincia quedam opulentissima iuxta mare, quam viles et ignavi tenent heretici«,⁶ to su te odlučne riječi iz Grgureva pisma. Donijevši najvažnija tumačenja Grgureva pisma do 1914, Šišić se ne slaže s njima, jer su to sve odreda »strani pisci« kojima »dašto nije poznata hrvatska historija«, pa zato traže onu zemlju u Italiji, jer papa za nju kaže, da se nalazi »non longe a nobis«. ⁷ Riječi se kako on misli, odnose na Hrvatsku koja također nije daleko od Rima. Heretici, dakle, o kojima je riječ u papinu pismu nisu Normani, ni njihov vojvoda Robert Guiscard, koji je doduše bio proklet (u ožujku 1074. god.), ali nije bila prokleta ni čitava njegova zemlja. Šišić zatim netočno tvrdi da je Rim hereticima nazivao samo »takove otpadnike koji su se digli protiv dogma i nauke crkve«, a to opet mogu, tobože, biti samo Hrvati. Ne dopustivši da je Grgur VII mogao pomišljati na bilo koga drugoga osim na Hrvate, Šišić zaključuje »da je kralj Slavić zarobljen od južno-italskoga normanskoga grofa Amilka iz grada Giovenazzo, te da se istodobno obdržavao u Spljetu pod predsjedanjem papinskoga poslanika nadbiskupa sipontskoga Gerarda (Sipontum nalazio se nedaleko Giovenezza) crkvenj sabor.«⁸

U »Povijesti Hrvata za narodnih vladara«.⁹ Šišić dalje razrađuje svoju teoriju o Slavcu koji je, kako na tome mjestu tvrdi, postao kraljem u drugoj polovici 1074. god.¹⁰ Razumije se da je trebalo u isto doba neretvansku kneževinu proglasiti »oblašću« koja je, tobože, bila pod vrhovnom vlašću hrvatskoga kralja.¹¹ Prema tamo izloženom mišljenju Krešimirov nećak Stjepan se zbog bolesti povlači u samostan sv. Stjepana »pod borovima«, ali Slavca »ne htjedoše da priznadu ni dalmatinski gradovi — to jest Latini — kojima se pridružio još i hrvatski Beograd, ni znatan dio hrvatskih velikaša, pa tako mu se nije poklonila čitava Hrvatska zemlja.«¹² Grgurovu politiku prema Hrvatima opravdava njegovim dobrim poznavanjem hrvatsko-dalmatinskih

⁵ N. dj., str. 257.

⁶ N. dj., str. 257.

⁷ N. dj., str. 258.

⁸ N. dj., str. 260.

⁹ Nepotpune bilješke treba usuglasiti s tekstom Zagreb 1925.

¹⁰ N. dj., str. 538.

¹¹ N. dj., str. 539.

¹² N. dj., str. 540.

prilika, jer je »kao mnogogodišnji utjecajni i mjerodavni savjetnik Nikole II i Aleksandra II bio dobro upućen u naše prilike« i »zato se, kad je saznao da je u Hrvatskoj došao na prijestolje 'heretik' Slavac, odlučio na odrešit istup.«¹³ Spomenuto Grgurevo pismo ovdje još odlučnije tumači. Naime, »papine se riječi sasvim providno odnose na hrvatsko-dalmatinsku državu i ni na koju drugu.«¹⁴ Ovdje također proširuje svoje ranije tumačenje upozorenjem na »krčku biskupiju i pojavu pseudoepiskopa Zdede« koji su »po tadašnjem rimskom shvaćanju prostački i kukavni heretici.«¹⁵ Bišić doduše priznaje da nije poznat odgovor danskog kralja Svena II na Grgurevo pismo, ali, nastavlja, Grgur VII je našao protiv hrvatskih heretika »drugog pomagača.«¹⁶ Pošto je izložio prilike u južnoj Italiji od dolaska Normana do sedamdesetih godina XI st., Šišić se posebno zadržao na sudbini grofova Amika od Giovinazza i njegova bratića Petra od Tranija koji su upravo 1073. god. izgubili svoje gradove, jer ih je zauzeo vojvoda Robert Guiscard.¹⁷ Bili su, dakle, neke vrste beskućnici. »U takvim prilikama, eto, zateče grofa Amika poziv dalmatinskih gradova, da im budu u pomoć protiv hrvatskoga kralja Slavca«. Na čelu neprijatelja kralja Slavca, nastavlja Šišić, »stajali su dalmatinski biskupi i gradski priori«, pa već »ova činjenica jasno pokazuje da se radilo o ponovnom sukobu s protivnicima crkvenih reforma, a to nas po prirodi same stvari vodi do pape Grgura VII, čiji su interes — kako je dobro poznato — zaokupljali događaji po čitavoj Evropi toga vremena«. Grgur VII se prvi put počeo miješati u prilike na istočnoj jadranskoj obali »još potkraj marta 1074. kad je poslao kao svoga legata u Dubrovnik si-pontskoga nadbiskupa Gerarda«. Budući da u to doba stavlja Šišić i smrt Petra Krešimira IV, pretpostavlja, »da je već tada papinski legat pošao iz Dubrovnika u Split, gdje ga nešto docnije nalazimo ubilježena u jednoj ispravi.«¹⁸ No, Amikov Giovinazzo se nalazio u Gerardovoj metropoliji, pa se Šišiću ne čini nevjerojatnim da je »Gerard svjetovao dalmatinskim protivnicima kralja Slavca da se obrate za pomoć ka grofu Amiku; štaviše, veoma je vjerojatno i to, da je kod toga učestvovao i sam papa Grgur VII, jer se mora kao sigurno držati, da je legat stajao u saobraćaju s papom u vrijeme svoje misije«. Povoljna okolnost, naime, tj. činjenica da je u ožujku 1074. god. vojvoda Robert ponovno izopćen, utjecala je na to da se »Amiko opet osiećao nezavisnim gospodarom«, što ga je približilo Grguru VII. Amiko se, dakle, odaziva pozivu dalmatinskih gradova i potkraj ljeta 1075. god. kreće sa svojim brodovljem na poziv Dalmatinaca iz Molfette vjerojatno put istočne obale Jadranskoga mora. Sve to čini »jamačno sa znanjem papinim,

¹³ N. dj., str. 543.

¹⁴ N. dj., str. 544.

¹⁵ N. dj., str. 546.

¹⁶ N. dj., str. 547.

¹⁷ N. dj., str. 549.

¹⁸ N. dj., str. 550.

jer papa je tada već pouzdano mogao znati, da se od danskoga kralja Sveina Estridsona nema ničemu nadati«. Pojednostoj o Amikovoj vojni nisu poznate, tek se zna da podsijeda Rab, »gdje je možda stranaka kralja Slavca dosta jaka«, ali bilo je borbi i drugdje po Hrvatskoj, jer »jedna isprava sastavljena u Splitu u novembru 1075«, javlja da je Amiko zarobio hrvatskoga kralja. Šišić, dakako, dodaje: »Naime, Slavca«! Zatim nastavlja: »Direktna posljedica pada kralja Slavca bježe, da se tada normanska vlast, bar privremeno, učvrstila po glavnim primorskim varošima, naročito u Splitu, Trogiru, Beogradu, Zadru i Ninu i da je s njenom pomoći skršena premoć protoreformističke hrvatske stranke, ali uništena nije bila ograničivši se i dalje na tajno kultiviranje slovenske liturgije.«¹⁹ Kako je Šišić bio uvjeren da je Slavac vladao u Hrvatskoj i Dalmaciji, to se po njemu sinod u Splitu mogao sastati tek nakon pada kralja Slavca.

No, koliko god se Šišić trudi dati svojoj teoriji o Slavcu zaokruženu cjelinu, ona je imala velike slabosti. Najveća je ta da je svoj zaključak o Slavčevu vladanju u Hrvatskoj i Dalmaciji stvorio na naslovu **rex!** Osim toga, kronologija zbivanja ostala je u njega nejasna, a pogotovo nije logično riješio pitanje Gerardovih poslanstava. On bi prema Šišiću trebao boraviti u Dalmaciji od ožujka 1074. do studenoga 1075. godine! Otvoreno je također ostalo pitanje područja na kojem je vladao Slavac, a najteže bi Šišiću pošlo za rukom da je to uopće i nastojao, dokazati povezanost glagoljaškog pokreta sa Slavcem.

G. Praga prilazi 1931. god.²⁰ toj istoj problematici na sasvim drugi način. Njega zanimaju u prvom redu **svetačke legende** kao historijska svjedočanstva te zato rješava pitanje kad je sv. **Nikola** postao zaštitnikom Barija, jer je ustanovio da svetačke legende također svjedoče o počecima normanskih ratova na Jadranu. Ipak i on upozorava da se jadranska povijest sedamdesetih godina XI. st. ne može shvatiti bez uloge Grgura VII. Dajući veliku važnost upravo svetačkim legendama, Praga konstatira i za naš problem vrlo važnu činjenicu: kad je južnoitalski **Bari**, dotad bizantski grad, prešao 1071. god. pod normansku vlast, počeo je kao svoga zaštitnika štovati sv. Nikolu.²¹ Prelazi zatim na ispitivanje rapske legende o sv. Kristoforu pitajući se kako se moglo dogoditi da se i u njoj slavi »prva pobjeda« (prima victoria) domaćeg sveca, tj. sv. Kristofora upravo 9. svibnja, dakle na isti dan kad i Barijci slave svoga sveca-zaštitnika. Analizirajući podatke iz »Miracula« o tom prvom čudu rapskoga sveca koje se zbilo za biskupa **Domane**. Praga povezuje taj podatak s tvrdnjom arhiđakona Tome da je na splitski koncil 1075. god. pozvan, među ostalima, i rapski biskup **Gregorije**. Zato posve ispravno zaključuje da je upravo za borbe pod Rabom uklonjen

¹⁹ N. dj., str. 551.

²⁰ Vildi »La traslazione di S. Niccolò e i primordi delle guerre normanne in Adriatico, Archivio storico per la Dalmazia XI, Roma 1931.

²¹ N. dj., str. 3.

bizantski pristaša biskup Domana i postavljen novi reformni biskup, dakle pristaša Grgura VII. Bila je to, kaže oduševljeno Praga, **zaista »prva pobjeda« gregorijanske ideje u crkvenom životu Dalmacije!**²² Zatim Praga samo ponavlja, još od Farlatija poznatu činjenicu, da su se Rabljani 1075. god. borili protiv Varaga odnosno Normana.

Međutim, zbivanja u Hrvatskoj nakon Krešimirove smrti (Praga je datira 1073. godinom)²³ prikazuje ovako: »nacionalna stranka« bira hercega Stjepana, što dovodi dalmatinske gradove u vrlo težak položaj tako da se vode borbe s Hrvatima čitavu 1074. godinu. Šišić je, dakle, prema Pragi imao pravo kad je tvrdio da je Grgur VII. tražio pomoć od danskoga kralja protiv Hrvata.²⁴ Amiko koga u proljeće 1075. pozivaju dalmatinski gradovi, dolazi urediti situaciju i podsjeća Rab od 14. travnja do 9. svibnja (što je pribilježeno u legendu o sv. Kristoforu). Međutim, kad Praga mora protumačiti zašto Normani napadaju **bizantski Rab** i susjedne krajeve, onda nalazi izlaz iz neugodne situacije na taj način da pretpostavlja kako je »narodni pokret« iz susjedne Hrvatske zahvatio i otoke, prije svega Krk i Pag. Stoviše, Pag (Chessa) »fu una delle roche piu solide del duca Stefano, forse quella dove Amico riuscì a catturarlo«. ²⁵ Iz Osora dolazi biskup Domana, »capo del partito antipapale arbesano e a San Pietro dei Nembi, nella giurisdizione osserina, quei di Chessa avevano un monastero scismatico«. Dakako, zbog ovakve tvrdnje trebao je Praga dodati da su spomenuti krajevi trenutačno pristali uz hercega Stjepana i uz bizantsku odnosno protupapinsku stranku kojoj je također pripadala Venecija.²⁶

Prema tome, ni Pragi nije pošlo za rukom riješiti pitanje protiv koga se Amiko stvarno bori i tko je hrvatski kralj koga odvodi sa sobom u zarobljeništvo. Njegova je ipak vrlo velika zasluga da je tzv. prvo čudo sv. Kristofora uvrstio među prave — **legende!** Dokazao je, naime, da je relikvija sv. Kristofora, koja je tobože djelovala na Varjage, donesena na otok tek potkraj XII. st. tako da sv. Kristofor nije s Normanima mogao imati nikakve veze.²⁷

Tražeci dakle stvarnu historijsku pozadinu »čudu« od 9. svibnja, Praga uzima podatak o »revelatio sancti Nicolai« u jednoj ispravi kisanske (paške) općine iz 1071. god.²⁸ premda sam priznaje da je isprava falsifikat. Na osnovi toga podatka o »čudu« sv. Nikole, Praga zaključuje da je kisanska općina doživjela težak poraz. Naime, kisanska općina (kessensis comunitas)

²² N. dj., str. 9.

²³ N. dj., str. 13.

²⁴ N. dj., str. 14.

²⁵ N. dj., str. 14—15.

²⁶ N. dj., str. 15.

²⁷ N. dj., str. 20—24.

²⁸ F. Rački, *Documenta*, str. 89; J. Stipišić — M. Samšalović, *Codex diplomaticus regni CDS I*, Zagreb 1967, str. 124—125.

priznaje da se neprijateljski odnosila prema Bogu i samostanu sv. Mihajla na Sušcu kad se on izgrađivao i zato je bila kažnjena, ali se Bog ipak smilovao i prikazao se sv. Nikola. U namjeri da ispravi počinjeno zlo, općina daje svoj samostan sv. Petra na Iloviku samostanu na Sušcu, a sa samostanom i okolne otoke i čitavu njegovu imovinu.

Budući da se slažemo s osnovnim zaključkom koji Praga izvlači iz ovoga dokumenta, ponovimo zajedno s njim: Kissa (danas Caska) je bila za pojmove XI st. »shizmatičko gnijezdo« i zato, kako Praga smatra, jedno od najjačih žarišta »del partito antigregoriano«. ²⁹ A težak poraz o kojemu je u ispravij riječ, može biti samo onaj koji je Pažanima nanio Amiko i njegova mornarica. ³⁰ Stoga Praga zamišlja Amikov vojni pohod ovako: u proljeće 1075. god. odlazi Amiko iz Pulje i plovi prema Kvarneru zbog toga što je ondje i na susjednom kopnu »shizmatička stranka« najjača. Nema razloga, kaže dalje Praga, odbacivati 14. travanj kao dan dolaska normanske vojske pod Rab. Amiko podsjeđa Rab i napada Kisu. Dolazi do duge i teške borbe, Rab odoljeva, a Kisa pada 9. svibnja. Tada Amiko odlazi, ali vodi sa sobom zarobljenoga hrvatskog vladara. ³¹ Tako dolazi do potpune pobjede gregorijanske stranke na Jadranu.

Na kraju Praga tumači zašto Pažani (Kissenses) govore o »čudu« sv. Nikole kad su stvarno doživjeli poraz. To je zato, što se Amiko kao »brachium saeculare« Grgura VII bori u ime i pod zastavom sv. Nikole. Amiko je htio da 9. svibanj bude dan bitke! Odredivši dan, moli sveca za zaštitu i pobjedu do koje »čudom« zaista dolazi. Ali, Rabljani suprotstavljaju normanskom svecu svoga zaštitnika sv. Kristofora (dakle bizantskog sveca), iako slave njegovu pobjedu isti dan kad je normanski svetac sv. Nikola donio pobjedu Amiku. »Ma fu proprio l'Occidente e l'Oriente che il 9 maggio 1075 combatterono nelle acque del Quarnero«. ³²

Praga je tako zaista uvjerljivo prikazao gregorijansku pobjedu 1075. god. na Jadranu. Ali, sjaj te pobjede nije prikazan u pravom svjetlu jednostavno zato što Praga (kao ni Šišić), nije pogodio protiv koga je ta pobjeda izvojevana. Zamijenivši Šišićeva Slavca s vojvodom Stjepanom, Praga, očito namjerno, mimoilazi podatke Gerardove isprave u kojoj je riječ o zarobljenom hrvatskom kralju. To herceg Stjepan nikad nije bio. Osim toga, Pragi nije bilo posve jasno gdje su boravili »heretici« ili tobožnja »narodna stranka« te se jedino tako i moglo dogoditi da je **bizantska Kisa** postala prema njemu glavno glagoljaško uporište! Razumije se, prema Pragi, hrvatsko heretičko gnijezdo! Zasnivajući svoje zaključke uglavnom na pročišćenom hagiografskom izvornom materijalu, Praga obogaćuje problematiku novim sadržajima na koje autori prije njega nisu mislili. Kako ga nije osobito zani-

²⁹ N. dj., str. 238.

³⁰ N. dj., str. 239.

³¹ N. dj., str. 239. Praga ga zove »scismatico di Croazia«.

³² N. dj., str. 241.

mala kronologija papinskih poslanstava u drugoj polovici XI st, nije postavljao pitanje kad je Grgur VII počeo pobjedničku akciju na istočnoj jadranskoj obali.

Novi smisao previranjima u Hrvatskoj i Dalmaciji za prvih godina pontifikata Grgura VII daje još 1932. god. M. Barada, kad u »Dinastičkom pitanju« rješava na više nego prihvatljiv način pitanje Slavca.³³ Premda njegovo mišljenje današnja historiografija bez ikakva razloga zapostavlja, valja reći da zaista nema razloga koji bi se protivili njegovoj teoriji o Slavcu, neretvanskom vladaru potkraj XI. st. Stoga sam i sama odavno nastojala Baradinu teoriju učvrstiti novim dokazima.³⁴ Posljedica naših napora jest činjenica da otpada svaka mogućnost i dalje podržavati teoriju o Slavcu kao hrvatskom vladaru oslanjajući se na postojeće izvore.

Dakle, ako je Slavac uklonjen iz galenije hrvatskih vladara, onda je ostao još jedino Krešimir IV kao moguća Amikova žrtva. Tako sam i sama mislila, iako danas priznajem da bi mi zaista bilo teško naći razloge koji bi Grgura VII mogli potaknuti da pošalje Amika po Krešimira IV!

Međutim, u svom posljednjem radu na kronološkim pitanjima hrvatske povijesti u drugoj polovici XI st,³⁵ M. Barada odjednom mijenja svoje tadašnje mišljenje o vremenu održavanja Gerardova splitskog koncila. Posljedica takva njegovog postupka jest zaključak da je Amikova vojna bila u proljeće 1074, a ne 1075. godine.³⁶ U potvrdu svoga mišljenja Barada se poziva na spomenutu rapsku legendu o sv. Kristoforu, koju, ne poznavajući uopće Pragin rad, stavlja također u 1074. god. Pri takvu se zaključku poziva na Dandola koji tvrdi da su se Normani uputili do Raba u drugoj godini pontifikata Grgura VII poslije reformnog koncila koji Barada datira 19. III. 1074. god. Dakle, rapska se opsada prema Baradi također dogodila 1074. god.³⁷ S tim u skladu mijenja i datum obećanja dalmatinskih gradova duždu Dominiku Silviju i prebacuje ga u 1075. god.³⁸

Tako je M. Barada navalu Normana i zarobljenje hrvatskoga vladara u 1075. god. nazvao »samovoljnim i pogrešnim«³⁹ datiranjem, premda su se oštre riječi koje je tada uputio historiografiji odnosile u prvom redu na njeega samoga.

Zato D. Mandić 1963. god.⁴⁰ odlučno odbija Baradinu kronologiju, iako bez razloga i dalje ne prihvaća njegovo 'rješenje' Slavca. Zbog toga, prema Mandiću, Amiko odvodi Slavca. Zarobljeni hrvatski vladar ne može biti Petar Krešimir IV, jer se on posljednji put spominje 1073. god, dakle 1075. više

³³ Pregled literature o Slavcu vidi N. Klaić, n. dj., str. 96—107.

³⁴ N. dj., str. 107—136.

³⁵ Prilozi kronologiji hrvatske povijesti (1062—1075), Rad JAZU 311, str. 19.

³⁶ N. dj., str. 195.

³⁷ N. dj., str. 196, 197.

³⁸ N. dj., str. 197.

³⁹ N. dj., str. 198.

⁴⁰ Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti, Rim 1963, str. 358—366.

nije živ. Osim toga, upozorava Mandić dalje, Toma Arhiđakon tvrdi da je Krešimir IV pokopan u Solinu.⁴¹ Dakle, zarobljeni hrvatski vladar je njegov nasljednik, a to je Slavac. Do zarobljenja Slavca dolazi prema istom autoru na ovaj način: Stjepan je bolestan, pa Krešimir uzima oko 1069. god. za svoga pomoćnika bana Zvonimira, kome daje naslov *dux*. Nakon Krešimirove smrti hrvatski velikaši »jadranske Hrvatske« neće izabrati Zvonimira za kralja Hrvata, iako je bio rođak pokojnog vladara, već se »većina na saboru odlučila za Slavca, vojvodu Neretve, koji je tada bio najugledniji velikaš jadranske Hrvatske.«⁴² To se moralo dogoditi koncem 1074. god, jer Grgur VII u siječnju 1075. god. poziva sina danskoga kralja, što prema Mandiću znači »da pod konac siječnja 1075. nije još stigla vijest u Rim o izboru kralja Slavca nasljednika Petra Krešimira IV«. No, Slavac, kombinira dalje Mandić, zaštićuje glagoljaše (jasno Hrvate) i izaziva dalmatinske gradove (dakle latinaše), pa zato oni zovu Normane koji u proljeće 1075. god. izdajom zarobljuju kralja Slavca.

Kasnije se Mandić vraća na pitanje papinskih poslanstava u drugoj polovici XI st. povezujući ih s kronološkim pitanjima hrvatske povijesti u to doba. Smrt Krešimirovu stavlja između početka 1073. i 25. III. 1074, normansku opsadu i Gerardov splitski koncil u jesen 1075.⁴³ Pobija zatim Baradino mišljenje i tvrdi da je Gerard bio dva puta u našim stranama (u ožujku 1074. i studenom 1075.),⁴⁴ a o tome da li je normanska vojna bila 1074. ili 1075. odlučuje uistinu Dandoloov tekst koji Barada nije ispravno protumačio. Barada, naime, nije vodio računa o tome da je Grgur VII doduše izabran za papu 22. IV 1073, ali je **posvećen** tek 30. lipnja 1073. Zato Grgur VII svoju prvu godinu pontifikata računa do 29. lipnja 1074. god. Crkveni rimski sabor o kojem govori Dandolo održavao se od 24. do 28. veljače 1075, pa prema tome i normanska opsada Raba može biti u travnju i svibnju iste godine.⁴⁵ Da pomogne dalmatinskim biskupima Grgur VII šalje, prema Mandiću, u Split nadbiskupa Gerarda i on »datira svoju ispravu po nemilom događaju, 'olujji' u kojoj je zarobljen kralj Hrvata«. Kako prema istom autoru Slavac umire u zarobljeništvu, nadbiskup Gerard se sastaje vjerojatno sa Zvonimirom i oni postižu »sporazum«: papa će razriješiti dalmatinske gradove zakletve vjernosti mletačkom duždu Dominiku Silviju, našto će »cijela Hrvatska i dalmatinski gradovi izabrati za kralja Zvonimira«, a »on će priznati nad kraljevstvom Hrvatske i Dalmacije vrhovništvo Svete Stoli-ce.«⁴⁶ Na osnovi ovih pregovora Zvonimir je uistinu 1076. god. na »općem narodnom zboru« u Solinu okrunjen za kralja. Za dan krunidbe je određen

⁴¹ N. dj., str. 382.

⁴² N. dj., str. 363.

⁴³ N. dj., str. 285.

⁴⁴ N. dj., str. 304.

⁴⁵ N. dj., str. 308.

⁴⁶ N. dj., str. 315.

8. listopada, dakle »dan sv. Dmitra, zaštitnika vojvode Zvonimira; krunio ga je idući dan opat Gebizo«. ⁴⁷

Na problem »prvoga čuda« rapskoga zaštitnika sv. Kristofora vratio se nedavno i M. Margetić. ⁴⁸ Međutim, njemu nije pošlo za rukom niti razložno objasniti, a kamoli opravdati zaista neobično »novo tumačenje« prvoga »čuda« jer nije dovoljno proučio ni literaturu, ali ni »Miracula«. Kako ne uzima u ruke ni Pragino ni Mandičevo pisanje, ne razabire da sv. Kristofor uopće nije mogao »spasiti« grad od Normana jer je relikvija kojoj se to »čudo« pripisuje donijeta u grad tek stoljeće kasnije! Još manje se može prihvatiti Margetićeva pretpostavka da Rab nisu napali Normani, nego Ugrri! Dakle, da dokaže« kako je u pravu **prešućuje** jednostavno Amikovu vojnu i obećanje dalmatinskih gradova duždu Dominiku, dok o Grgurevoj politici na Jadranu u drugoj polovici XI st. uzalud tražimo u njegovu prilogu bar najosnovnije podatke.

Kad sam 1971. god. prvi put pisala sintezu hrvatske povijesti do početka XII st, ostavila sam zapravo pitanje Krešimirova nasljednika otvorenim, »tako dugo dok ne budemo u mogućnosti utvrditi koji je hrvatski vladar bio žrtva normanskog pohoda u studenom 1074. god.« ⁴⁹ Bilo mi je, razumije se, već tada jasno »da to nije bio Slavac«, ali **nisam bila u pravu** kad sam ustvrdila »da uklanjanje tobože heretičkoga hrvatskog vladara nije bilo djelo Grgura VII«. Naime, »zaveo« me svojom kronologijom Barada, koji je, kako smo se mogli uvjeriti, datirao zarobljenje 1074. godinom, pa se, sasvim logično pismo Grgura VII iz početka 1075. god. nije moglo odnositi na hrvatskog heretičkog kralja. Vratila sam se, dakle, na starije mišljenje da je Grgur VII pišući svoje pismo mislio na vojvodu Roberta Guiscarda, a da je Amikova akcija u Hrvatskoj njegov samostalan pothvat. ⁵⁰ Bio je to dakle **danak plaćen pokojnom profesoru** čije smo mišljenje, kako pokazuje ovaj primjer, katkad prihvaćali bez provjeravanja.

Ali, s druge strane, isticala sam **točnu činjenicu** da Grgur VII nije poduzimao nikakvu »protureformističku akciju« u Hrvatskoj, već je naprotiv, pogotovo za Zvonimira, ispunio zahtjeve hrvatskog vladara. U skladu s takvim shvaćanjima Zvonimirovo povezivanje s Grgurom VII smatrala sam mudrim političkim korakom toga Svetoslavovića kojemu su Hrvati otežavali položaj u svojoj zemlji. Uostalom, zaključila sam da je taj vazalitet bio stvarno jeftin, jer je Zvonimir bio prvi hrvatski vladar koji je okrunjen za kralja Hrvata i Dalmatinaca za svega 200 bizantskih zlatnika koje je obećao plaćati! ⁵¹

⁴⁷ N. dj., str. 316.

⁴⁸ O napadačima iz prvog čuda legende o sv. Krištoforu, *Jadranski zbornik X, 1976—1978, Pula — Rijeka 1978, 103—117.*

⁴⁹ *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971, str. 382.

⁵⁰ N. dj., str. 384.

⁵¹ N. dj., str. 383—388.

Prema tome, razlikovala sam se od svojih prethodnika uglavnom u tome što sam dala posebno mjesto u hrvatskoj prošlosti upravo Zvonimiru i što sam odlučno odbijala svaku pomisao da je Slavac ikad bio hrvatski vladar. Budući da sam Zvonimirov »skok« iz protureformnog u reformni tabor Grgura VII pripisivala njegovoj političkoj vidovitosti, ostala sam dužna odgovoriti na pitanje koga je onda Amiko odveo u zarobljeništvo. Baradina pogrešna kronologija, koju sam, na žalost, kako priznajem preuzela, odvela me u krajnjoj liniji do toga da sam potpuno previdjela ulogu Grgura VII na istočnoj jadranskoj obali. To sam utoliko lakše učinila što sam zajedno s Baradom vratila Slavca na neretvansko prijestolje. Tako se na kraju ipak činilo da je Amikova žrtva bio Krešimir IV, kojemu je papinstvo već jednom otimalo prijestolje. Postavljajući takvu ne baš uspješnu pretpostavku, koja, razumnije se, nije bila samo moja, nisam se ni trudila da pokažem **zašto bi Amiko kažnjavao Krešimira IV!** Ta on nije, koliko danas znamo, učinio ništa što bi Rimu dalo pravo da ga smatra heretikom. Zdušno je pomagao benediktince, a ako i jest ubio svoga brata (što je vjerojatno!) Rim mu je davno oprostio taj zločin.

Prema tome, ako iz ove zagonetne igre oko zarobljenog hrvatskog vladara izbacimo najprije Slavca, zatim Krešimira IV i napokon njegova nećaka Stjepana (za kojega jedva znamo da je postojao) ostao je stvarno **samo Zvonimir!** Zato se pitamo: dopušta ili nam poznati izvorni materijal, ali i politika najvećeg reformnog pape Grgura VII, pretpostavku da je hrvatski kralj kojega Amiko vodi u zarobljeništvo bio Zvonimir?

Stoga smo dužni ispitati: kako je Zvonimir došao u Marku Dalmatinsku, kako je stekao ili dobio naslove **rex Dalmacie** i **banus Croatorum** jer će nam to pomoći da otkrijemo kako postaje najprije **suvladar**, a zatim i **nasljednik** Krešimira IV. Najzad, najviše nas zanima pitanje: kako se moglo dogoditi da ga reformni Rim smatra — **heretikom!** Pratić ćemo, dakle, Zvonimirov uspon od banata do kraljevstva u Hrvatskoj, ali tako da posebnu pažnju posvetimo njegovoj vlasti u Dalmaciji.

II

Zvonimirova »politička karijera«.

Kad sam nedavno u ovom Vjesniku pisala o Bašćanskoj ploči kao najdragocjenijem izvoru za izučavanje vladanja kralja Zvonimira prije krunidbe u Solinu,⁵² raspravljala sam i o nekim drugim pitanjima vezanim uz spomenuto razdoblje hrvatske prošlosti. Prije svega, nije bilo razloga da ne ostanem u cijelosti pri svojem prijašnjem mišljenju da su podacima Bečke ilustrirane kronike o Zvonimirovoj borbi za Dalmatinsku marku vjerodostojni. Spomenuti izvor svjedoči da je **kralj Dalmacije Zolomer** (rex Dalmacie Zolomer) zamolio svoje arpadovske rodake za pomoć protiv Karantanaca koji su zauzeli Dalma-

⁵² Još jednom o bašćanskoj ploči kao izvoru za vladanje kralja Zvonimira, Vjesnik hist. arhiva u Rijeci i Pazinu XXIV, Rijeka 1981, str. 287—297.

tinsku marku. Izvor dalje tvrdi da su Salamon i Geza doista skupili vojsku, pošli u Dalmaciju i čitavu je vratili svome rodaku. Nato im se Zvonimir odužio kraljevskim darovima.⁵³

Međutim, dok se ova rodačka usluga našem Zvonimiru mogla dokazati neprijepornim izvornim materijalom — prije svega Bašćanskom pločom i Osorskim evandjelistarom — ostalo je dosta nejasno pitanje: kako to da sastavljač Bečke kronike zove Zvonimira **rex Dalmacie**, u doba kad prema ostalom izvornom materijalu još nije nosio taj naslov. U literaturi također nije bilo sloge u pitanju što je Zvonimir prije 1070. god. i gdje je vladao. Sam **M. Barada** je, pobijajući **F. Šišića** mijenjao mišljenje da bi najzad u svom posljednjem radu ostao pri zaključku da je Zvonimir prije spomenute godine vladao u **slavonskom dukuatu ili banatu**.⁵⁴ Mislio je, što više, da smije tvrditi kako je slavonski dukat stvoren tridesetih godina XI. st. Ali izvor na kojemu je uglavnom zasnivao svoje mišljenje nije bio pouzdan, a Barada je osim toga u njemu vidio podatke koje taj izvor nije ni sadržavao. Stoga je valjalo najprije riješiti pitanje je li uopće u drugoj polovici XI. st. postojao dukat ili banat slavonski.⁵⁵ Na to sam pitanje pokušala odgovoriti u spomenutom prilogu analizom podataka o Zvonimiru koji se nalaze u nekoliko zadarskih isprava. Iako je bila riječ o falsifikatima, ipak se u njima nalazi Zvonimirovo ime u — **dataciji!** »Ta nam činjenica daje pravo da Zvonimira smatramo Krešimirovim suvladarom, pa je doista takvo rješenje problema predložilo još 1932. god. **M. Barada**.«⁵⁶ On je tada, drukčije nego kasnije, Zvonimira nazvao »suvladarom i prestolonasljednikom«, dakako, Krešimira IV.⁵⁷

Dakle, Baradina prihvatljiva pretpostavka o Zvonimirovu suvladarstvu stavila je u sumnju njegovu teoriju o slavonskom dukuatu ili banatu, ali on to nije opazio. Ako je, naime, Zvonimir suvladar hrvatskog kralja, onda se samo po sebi razumije da je on **hrvatski**, a ne **slavonski ban**. Drugim riječima, Baradino mišljenje o slavonskom dukuatu ili banatu u XI. stoljeću — otpada! U potvrdu ovih svojih rezultata pozivala sam se i na **ново čitanje 4. do 6. reda Bašćanske ploče** koje je predložio **B. Fučić**, iako, razumije se, kao historičar umjetnosti i nije ovoj korekturi staroga čitanja pridavao neku važnost. Prema tom novom čitanju u Zvonimirovoj pratnji je bio **lički**, a ne **lučki župan Martinac**.⁵⁸ Dakle, u Zvonimirovoj pratnji su **dvojica »banskih« župana**, što je ponovni dokaz da je prvotna politička jedinica u kojoj je Zvonimir počeo vladati — **Banska Hrvatska!**⁵⁹ Tako je Zvonimir već kao hrvatski ban ili točnije ban Hrvata došao do vlasti u Dalmatinskoj marki!

⁵³ N. dj., str. 287.

⁵⁴ N. dj., str. 287—288.

⁵⁵ N. dj., str. 290—291.

⁵⁶ N. dj.j., str. 293.

⁵⁷ Dinastičko pitanje, str. 171—174.

⁵⁸ **A. Nazor**, Zagreb riznica glagoljice. Katalog izložbe, Zagreb 1978, str. 12.

⁵⁹ N. dj., str. 296.

Međutim, kad sam na kraju rasprave postavila pitanje zašto Bašćanska ploča i Osorski evangelistar⁶⁰ nazivaju Zvonimira **kralj** (rex), a ne **ban** (**banus**),⁶¹ činilo mi se da smijem pretpostaviti kako je to zato »što su oba izvora nastala nakon krunidbe u Solinu 1075. god., nakon koje je Zvonimir doista nosio naslov kralja i znakove kraljevske vlasti«. Danas se pitam ne bi li se mogao naći i drugačiji odgovor na pitanje Zvonimirovih naslova prije krunidbe u Solinu?

Bašćanska ploča⁶² nam u tom pitanju ne može pomoći jer njezin sadržaj tek svjedoči da je Zvonimir »v dni svoe«, što znači za svoga života nosio naslov »kral hrvatski«.

Ali odlomak o laudama u Osorskom evangelistaru je, prema najnovijem mišljenju A. **Badurine**, nastao između 1071. i 1081. god.,⁶³ pa se ta nova datacija odlično podudara s ostalim izvorima, prije svega s podacima Bečke kronike u kojoj Zvonimir također — rex! I u Osorskom evangelistaru Zvonimir je — **rex noster!**

Na kraju, nije nevažno da se i **treći izvor**, pismo pape Grgura VII iz 1079. god.⁶⁴ također, podudara s oba prethodna izvora. Jer Grgur VII prijeti »nobili militi Wezelino« zbog toga što se usudio dići »**contra eum, quem in Dalmacia regem auctoritas apostolica constituit.**« Stoga sam odavno zaključila da je papa dođuše pretjerao kad je sebi prisvajao zasluge za postavljenje Zvonimira za kralja u Dalmaciji (što danas u tom obliku više ne bih ponovila!), ali da je Zvonimir ipak »bio u Vecelinovu susjedstvu dalmatinski kralj.«⁶⁵

I tako tri međusobno potpuno nezavisna izvora daju Zvonimiru naslov **dalmatinskog kralja**, pa ovoj istovjetnosti valja naći **uzrok**.

Da bismo lakše utvrdili Zvonimirovo »političko napredovanje«, valja se vratiti na staru Baradinu pretpostavku koja nije nelogična, naime, da je Zvonimir — **Svetoslavović!**⁶⁶ Pretpostavka koja ima sigurnu podlogu u rođačkoj povezanosti Orseola s Arpadovićima, a koja datira još iz razdoblja dužda Petra II Orseola koji je također sklopio, kako je poznato, politički i rođački savez sa Svetoslavom Suronjom, svrgnutim hrvatskim vladarom 998. god. u Trogiru. Svetoslavov sin Stjepan bez sumnje bježi zajedno s Orseolima 1026. god. iz Venecije u Ugarsku, na arpadovski dvor, gdje živi i **Zolomer** ili rodak⁶⁷ ili rodak Trpimirovića ili sam Trpimirović. Upravo on dobro dolazi Arpadovićima i njemačkom caru Henriku IV (koji je također rođačkim vezama povezan s Arpadovićima) kao čovjek čija će **vladarska prava** na Hrvatsku istaknuti kao dobar izgovor za prodor na Jadran.

⁶⁰ Osorski exultet ili osorski evangelistar kako ga je nazvao A. Badurina.

⁶¹ N. dj., str. 297.

⁶² Bašćanska ploča (A. Nazor, n. dj., str. 12).

⁶³ Osorski evangelistar, str. 201—205.

⁶⁴ CD I, str. 171.

⁶⁵ Da li je postojala Dalmatinska marka Bečke ilustrirane kronike, Zgod. časopis XIX—XX, 1965—1966, str. 131.

⁶⁶ Dinastičko pitanje, str. 170.

⁶⁷ Tako nazivaju Zvonimira ugarski izvori.

No, u tom arpadovskom taboru ima Zvonimir jake protivnike ili točnije suparnike od kojih mu je najopasniji **Urlik I Weimar — Orlamünde**, koji je »marchio arentionorum«. ⁶⁸ I kako sam u prvoj raspravi o Dalmatinskoj marki, upozorila, prihvativši mišljenje Lj. **Hauptmanna**, Ulrik I se pridružuje vojnom pohodu cara Henrika IV 1063. god. u Ugarsku i za nagradu dobiva Meraniju. Ograničivši se na vijesti o Ulrikovu vladanju samo u Meraniji, Hauptmann i Klebel su, po mom uvjerenju, pogriješili jer prema podacima Bečke kronike Zvonimir otima svome rođaku Ulriku II (sinu Ulrika I Zvonimirova Šurjaka) ne samo Meraniju, već čitavu Dalmatinsku marku.

Budući da sam dosad smatrala svojim zadatkom tek to da dokažem kako je Zvonimir zaista vladao u Dalmatinskoj marki, nisam polagala baš veliku važnost na kronologiju, to jest na pitanje kad je Zvonimir »vratio« pod svoju vlast tu marku i istjerao »Karantance«. Činila mi se stoga logičnom pretpostavka da Zvonimir nije prije 1070. g. pošao u borbu za weimarsku baštinu već da se na to odlučio tek nakon Ulrikove smrti. ⁶⁹ Stvarajući takav zaključak bila sam svjesna da pisac Bečke kronike datira vojni pohod na Hrvatsku »prije provale Pečenega — dakle prije 1068 god. — ali se nepoznati kompilator«, mišljah, »mogao i zabuniti u datiranju.« ⁷⁰ Svoju sam tadašnju pretpostavku opravdavala »činjenicom koja ne može biti slučajna: upravo 1070. god. Zvonimir se prvi put spominje kao ban u dvije zadarske isprave«. Zato se »samo od sebe nameće pitanje nisu li možda Arpadovići pomogli svome rođaku ne samo da proširi svoju vlast na jedan dio prekogvozdanske Hrvatske i Bizantske Dalmacije nego i da se domogne banske časti u Hrvatskoj. Nije li Zvonimir bio nametnut Krešimiru IV? Uostalom na bansku stolicu na ovaj ili na onaj način, Zvonimir se više nije dao s nje maknuti. Ta, ona je bila najsigurniji put do prijestolja.« ⁷¹

Ne bih imala nešto bitno novo dodati ovim zaključcima iz 1971. god. Upozorila bih tek čitaoca da kronologija zbivanja koju je još 1925. god. predložio F. Šišić ne proturječi mojem uvjerenju već ga, naprotiv, na neki način dopunjuje. Naime, Šišić stavlja »ovaj događaj« između »izmirenja kralja Salomona s Gejzom u Djuru (20. jan. 1064) i druge Salamonove krunidbe u Pečuhu (11. IV. 1064), ali prije 1068. god. Prema tome, ima se onaj događaj datirati nekako između druge polovice 1064. i 1067. ⁷² Pozivajući se na falsifikat iz 1069. god. i na njegove podatke o banovima, Šišić misli da su u sedmom desetljeću XI st. u Hrvatskoj bila bar dvojica banova, a od kojih je jedan svakako Zvonimir koji banuje »u zemlji na sjeveru od Gvozda do kranjsko-karantanske medje i Drave.« ⁷³ No, kako je zaključak o slavonskom banatu prema našem mišljenju pogrešan, ostaje samo jedno rješenje: Zvonimir je ban na klasičnom banskom tlu, dakle u Banskoj Hrvatskoj, kako smo to prije pokazali.

⁶⁸ Da li je postojala, str. 126.

⁶⁹ Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, str. 378.

⁷⁰ N. dj., str. 379.

⁷¹ N. dj., str. 379—380.

⁷² Povijest Hrvata u doba narodnih vladara, str. 527.

⁷³ N. dj., str. 528.

Dopuštaju li takav zaključak zadarske isprave u kojima se Zvonimir pojavljuje kao ban?

Prije svega, treba reći da sva **četiri podatka**⁷⁴ o Zvonimiru kao banu svjedoče zaista o **njegovu suvladarstvu s Krešimirov IV!** Naime, podaci o njemu su uneseni u datacije isprava i to odmah iza Krešimirova imena. Nije odlučno to što je riječ o dvije sumnjive isprave iz Krševanova fonda i dvije isto tako sumnjive iz kartulara samostana sv. Marije. Vrlo važno je to da je sastavljač falsifikata imao u rukama **autentične podatke o Trpimirovićima i njihovim banovima** i zato i jest, kad mu je to trebalo, mijenjao podatke o opsegu Krešimirove vlasti. Naime, u jednoj redakciji tobožnje Radovanove darovnice sastavljač će uz ime bizantskog cara Romana III staviti i Petra (Krešimira IV) koji je tobože »rex Chrobatie Dalmatiaeque«.⁷⁵ Kritičkom historičaru, dakako, nije teško naći odgovor na pitanje zašto je Krešimir IV u ovoj ispravi postao i dalmatinski kralj! Valja reći da u nekim drugim redakcijama iste tobožnje Radovanove darovnice Krešimir **nije hrvatsko-dalmatinski, nego samo hrvatski kralj!**⁷⁶

Uzmemo li u obzir podatke spomenutih isprava smijemo zaključiti da je **Zvonimir najkasnije od 1070. god. ban i suvladar Petra Krešimira IV!** Do suvladarstva je po svoj prilici došao kao i njegovi predšasnici koji su također prema podacima tobožnje darovnice za Diklo bili — **suvladari!**

I ako bismo pokušali razmišljati o tome otkad je Zvonimir dobio takav izvanredan položaj u Hrvatskoj, onda bismo smjeli, čini se, pretpostaviti da je to bilo **najkasnije** u doba kad su Arpadovići pomogli Zvonimiru u preotimanju Dalmatinske marke. **Banstvo** u Lici, Gackoj i Krbavi bilo je, da tako kažemo, **prva »zakonita« čast** za Trpimirovića koji je dolazio iz budimskog dvora jer je do nje kako po svemu izgleda, mogao doći bez nekoga velikoga političkog preokreta u samoj Hrvatskoj. Tâ Hrvati su još od početka X. st. bili naučeni na to da banovi sjede uz kraljeve na prijestolju! No, nevolja je bila upravo u tome što je **Zvonimir jedan od najodličnijih velikaša u protureformnom taboru cara Henrika IV!** A kako je, s druge strane, **Krešimir IV ovisan o reformnom papinstvu** (koje ga je »vratilo« na prijestolje), teško je naći posve logičan odgovor na pitanje kako je »carevački« ban našao zajednički rječnik s »papističkim« kraljem! Premda je teško poći u dalja nagađanja, vjerojatno ne griješimo pretpostavimo li da je Krešimir IV pristao na suvladarstvo. Možda ne bismo zajedno s Baradom smjeli tvrditi da je Krešimir IV sam odredio Zvonimira za svoga nasljednika, iako u krajnjoj liniji i takvo rješenje nasljedstva na prijestolju ne bi bilo toliko neobično. No, došao na prijestolje milom ili silom, jedno je sigurno: najkasnije 1070. god. on je **ban Hrvata!**

Međutim, položaj koji Zvonimir ima kao ban u Krešimirovoj Hrvatskoj sam po sebi ne bi bio dovoljan da se uspne na ispražnjeno kraljevsko prijestolje. U nizu falsifikata koji su načinjeni na Krešimirovo ime i koji većinom nisu dati

⁷⁴ CD I, str. 115, 124, 129, 132.

⁷⁵ CD I, str. 115.

⁷⁶ CD I, str. 116.

rani, posebno mjesto zauzima tzv. darovnica petorice braće samostanu sv. Krševana za neki posjed u Obrovici.⁷⁷ Falsifikat je datiran 1072. godinom, pa je to bez sumnje posljednja godina Krešimirova vladanja koju su imali zapisanu u samostanskom skriptoriju u kojem su se i sastavljali falsifikati. Drugim riječima, **Zvonimir je mogao spomenute godine naslijediti Krešimira na prijestolju u Hrvatskoj, dakako kao kralj!**

To je, rekli bismo, Zvonimirova »karijera« u Hrvatskoj koja je, kako se može razabrati, imala zaista neobičan tok. Ta za vladara je došao čovjek koji je bio posve stran, a osim toga pripadao je ne samo stranom nego i Hrvatima neprijateljski raspoloženom **carskom taboru!** Hrvati su naprotiv dotad uvijek bili vjerni Rimu jer ih je na to tjerao vrlo težak politički položaj u trenucima kad bi se onamo obraćali. Zato nas ne bi smjelo iznenaditi kad bismo doznali da su položaj novome kralju otežavali prije svega »reformisti«, dakle oni predstavnici hrvatske crkve koje je pomagao Krešimir IV (na primjer, benediktinski samostan u Beogradu). Neće biti sumnje u to da su novoga kralja smatrali, i to s pravom, **heretikom.**

Sve da i nema Bašćanske ploče kao trajnog svedočanstva Zvonimirove darežljivosti prema jednoj glagoljaškoj opatiji na Krku, bilo bi nam dopušteno s velikom vjerojatnošću zamišljati Zvonimira kao velikog zaštitnika »protureformista« u Dalmatinskoj marki. I njemu je trebao oslonac u zemlji u kojoj je bio stranac, a došao je na vlast, rođačkom pomoći i snagom njihova oružja. Kako je protureformna stranka u Dalmatinskoj marci jača, ona podržava novoga vladara. Čini se da su glagoljaši osobito jaki na Osoru i Krku, ali ima ih bez sumnje i na susjednom Pagu, jer je inače teško zamisliti sadržaj isprave kisanske općine iz 1071. god. o kojoj je prije bilo dosta riječi. Neće biti sumnje da je samostan sv. Petra na Iloviku (koji je pripadao paškoj općini, ali je spadao pod jurisdikciju rapskoga biskupa) bio, kao i Sv. Lucija u Jurandvoru — **glagoljaški! A. Badurina** je pretpostavljao da su ostaci zidova na otoku Sveti Petar kod Ilovika pripadali staroj bizantskoj utvrdi,⁷⁸ to bi moglo značiti da je samostan sv. Petra **mного stariji** od samostana sv. Mihajla na otočiću Susku koji je osnovan tek u XI st. Uostalom, nisu li **samostan sv. Petra i kesanska općina** (to je stara rimska Cissa!) jasni dokazi o kontinuiranom kršćanskom i političkom životu na ovom dijelu Jadrana? Možda je i Zvonimir, napustivši za normanske opsade otok Rab, isplovio sa svojim brodovima prema Kessi, gdje se njegova mornarica mogla u dubokom zaljevu dobro skloniti. Ako smijemo vjerovati dataciji Gerardo-ve isprave i u caskanskom je zaljevu za velikog nevremena Zvonimirova mornarica ipak bila svladana, o čemu ćemo još kasnije raspravljati.

Na kraju, treba reći i to da je Zvonimir za pojmove Krešimirove Hrvatske bio **heretički vladar!** Vidjeli smo da se počeci njegove političke »karijere« bez cara Henrika IV i Arpadovića ne mogu niti zamisliti. Među »carevcima« se tra-

⁷⁷ CD I, str. 126.

⁷⁸ Bizantska utvrda na otočiću Paľacol, Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinj, Zagreb 1982, str. 176, bilj. 12.

ži način kako pojačati utjecaj na Jadranu i Zvonimir je bio idelna osoba koja će ispuniti takve planove. On ima više prava na dijelove Bizantske Dalmacije od svoga šurjaka kranjsko-istarskog markgrofa Ulrika I. Napokon, kad se već razbijaju stoljetne granice bizantskog carstva u ovom dijelu Jadrana, onda je Zvonimir morao osjećati nepravdu koja mu je nanesena kad je Dalmatinska marka prepuštena Ulriku I. Kako je preotimanje uspjelo, Zvonimir uzima jedini mogući naslov koji kao novi vladar te marke smije i može nositi, naime, **rex Dalmacie!** Posve je razumljivo da taj novi dalmatinski kralj ne želi ništa čuti o reformnom papinstvu. Naprotiv, on se bori za održanje bizantske ili grčke baštine jer je zaštita »glagoljaša« bilo ujedno jamstvo njegove vlasti na najvećim kvarnerskim otocima. Teško je doduše suditi otkada se slavenski liturgijski jezik udomaćio na spomenutim otocima, ali nije bilo razloga zbog kojih se već Metodovi učenici ne bi sklonili i u ovom dijelu bizantskog carstva.

Ali, ne bi trebalo pretjeravati u ocjeni glagoljaškog pokreta na tlu Bizantske Dalmacije odnosno kasnije Dalmatinske marke. Uz glagoljaški pokret bez sumnje nisu pristali kamaldoljanski samostani koji su u prvoj polovici XI st. osnivani po kvarnerskim otocima.⁷⁹ Sukob samostana sv. Mihajla na Susku i Sv. Petra na Iloviku bez sumnje nije osamljen primjer borbe između »reformiranih« i »heretika« u ovom dijelu Jadrana.

Tako nas je, vjerujemo, ipak vraćanje na davno poznate izvore i problematiku dovelo do nekih novih rezultata. Iako smo i dosad zastupali mišljenje da je Zvonimir vladao u Dalmatinskoj marci sada nam je detaljnije ispitivanje njegovih vladarskih naslova (**rex Dalmacie** i **banus Croatorum**) omogućilo da jasnije pratimo njegovu »političku karijeru«. Zvonimir je zaista bio i **kralj** i **ban**, ali na dva politički različita teritorija, to jest jedan u Dalmaciji, a drugi u Hrvatskoj. Došavši kao ban na Krešimirov dvor, Zvonimir se nije dao iz njega istjerati niti tada kad Krešimira više nije bilo. No, kako se ni kao hrvatski kralj nije htio odreći prednosti koje je uživao kao odličan pristaša cara Henrika IV, moralo je doći do sukoba s Hrvatima, kojima dolazak Zvonimira na hrvatsko prijestolje nije bio nimalo ugodan. Koliko su Hrvati bili nezadovoljni sa Zvonimirovom, pokazuje, među ostalim, postupak Krešimirove prijestolnice **Belgrada** prema njemu: **Belgrad se složio s onim dalmatinskim gradovima koji su protiv Zvonimira pozvali — Normane!**

III

Reformni Rim na istočnoj jadranskoj obali do pontifikata Grgura VII.

1. Početak reforme: uklanjanje nadbiskupa Dabrala!

Kad su M. Barada i D. Mandić pisali o reformnim **koncilima** u XI st. u Dalmaciji i Hrvatskoj počeli su s vijestima iz korčulanskog kodeksa, iako je iz

⁷⁹ O kamaldoljanima na Kvarnerskim otocima, vidi: I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj II*, Split 1964. str. 145 i d.

podataka **Tomine Salonitanske povijesti** jasno da je prvi korak reformnih papa učinjen još u doba splitskog nadbiskupa **Dabrala**. Naime, Toma priča kako je papi (ne kaže kojem!) dojavljeno o zločinačkom ponašanju splitskoga nadbiskupa **Dabrala**, pa je on poslao »nekoga poslanika po imenu Ivana« koji je na skupljenom sinodu »počeo istragu glave i udova« (inquisitionem cepit facere in capite et in membris).⁸⁰ Dabralov »crimen« se sastojao u tome što je »kao laik imao ženu i djecu koje je držao kod sebe u nadbiskupskoj palači«. Treba vjerovati Tomi kad kaže da se Dabral na napadaje papinskog legata žestoko branio tvrdeći »da je njegova žena zakonita jer je prema običaju istočne crkve slobodno smije držati kod sebe« (enim predictam mulierem sibi fore legitimam, quam ex consuetudine orientalis ecclesie secum poterat licite retinere). Ali, nastavlja Toma, poslanik nije htio primiti Dabralove isprike smatrajući ih bezvrijednim (nullius fore momenti considerans) i stoga je **Dabrala »apostolskom vlašću**, nakon što ga je osudio, za vječno uklonio od uprave splitske crkve« (auctoritate apostolica sententialiter remouit eum in perpetuum ab administratione ecclesie spalatensis).

Čini nam se da se Toma ipak ne bi usudio tvrditi da je Dabral svrgnut s časti da se to nije zaista i dogodilo. Prema tome, spomenuta Tomina priča o uklanjanju splitskoga nadbiskupa izvanredno je svjedočanstvo o **prvom sukobu reformnog papinstva i dalmatinskog, dakle grčkog klera!** Do sukoba dolazi, posve razumljivo, zato što je dalmatinsko svećenstvo živjelo i radilo, kao i Dabral, po običajima istočne odnosno konstantinopolske crkve. **F. Rački** je ovo prvo poznato poslanstvo reformnog Rima datirao oko 1050. god., to jest razdobljem pape **Lava IX (1048-1054)**.⁸¹

Historiografija nije dosad ovu Tominu priču povezivala s odavno poznatom činjenicom da je upravo za **Lava IX** i konstantinopolskog patrijarha **Mihajla Celularija** planuo najjači, odsudni i posljednji veliki sukob između rimske i konstantinopolske crkve. Sukob koji je na kraju i doveo do konačnog »raskola«. Već je **G. Ostrogorski**⁸² govoreći o sukobu ove dvojice velikana isticao da je borba između njih bila neminovna jer je patrijarh Mihajlo bio »najenergичniji i najambiciozniji crkveni političar vizantiske istorije«, dok je, s druge strane, carsku vlast imao Konstantin IX Monomah »koji je bio nemoćan da se usprotivi neizbježnom raspletu«. Mihajlov protivnik je, nimalo slučajno, **prvi reformni papa, Lav IX** (knez Bruno iz porodice Egisheim-Dagsburg). Međutim, možda je još važnije da se zajedno s budućim papom iz Njemačke uputio u Rim **Hildebrand** koji će otad postati »uno dei più qualificati e decisi collaboratori dei Papi successivi: **Vittore II, Stefano IX, Nicolò II e Alessandro II**«. ⁸³ Hilde-

⁸⁰ **F. Rački**, Thomas Archidiaconus: *Historia Salonitana*, MSHSM XXVI, 1894. str. 46 (dalje Thomas).

⁸¹ Thomas, str. 46, bilj. a.

⁸² *Istorija Vizantije*, Beograd 1959, str. 318.

⁸³ **M. Stickler**, *I presupposti storico-giuridici della rigor riforma Gregoriana e dell'azione personale di Gregorio VII*, str. 13–14.

brand, koji će sve do 1073. god. biti desna ruka spomenutih papa, sjesti će sam nakon smrti Aleksandra II na papinsku stolicu i uzet će ime svoga smijenjenog predšasnika pape Grgura (Grgur VI je svrgnut s časti 20. XII 1046. god., a Hildebrand je pošao s njim u progonstvo u Njemačku).⁸⁴

Ostrogorski je, međutim, također isticao da je sukob između rimske i i konstantinopolske crkve »nadašnjivao« odnosno poticao »kardinal **Humbert**, najistaknutiji predstavnik antivizantiskog pravca u Rimu«.⁸⁵

Premda je Ostrogorski vrlo jasno prikazao sukob Rima i Konstantinopola, nije ga, što je i razumljivo, zanimao odjek te borbe na Jadranu. Završnu i najdramatičniju »predstavu« doživljava ta borba 16. lipnja 1054. god. kad je rimsko poslanstvo pod vodstvom kardinala Humberta proklelo patrijarha Celularija, našto on, razumije se, nije oklijevao, već je uzvratio istom mjerom. Tako dolazi do konačnog rascjepa obiju crkava, kojega suvremenici, dakako, nisu bili svjesni.

Međutim, za dalje uspjehe reformnog papinstva bilo je neobično važno da se patrijarh Celularije sukobio s carem Izakom Komnenom (1057-1059) kojega je sam doveo na prijestolje. Naime, patrijarh »se zanosio mišlju da duhovnu vlast stavi iznad svetovne«,⁸⁶ pa je, shvatljivo, »između cara i patrijarha izbio ogorčen sukob, koji je najzad doveo do pada i jednog i drugog.« Celularije je umro 1058. god., a car Izak se iduće godine morao odreći prijestolja. Na prijestolje se uspeo car Konstantin X Duka (1059-1067). Za carstvo je vladavina Duka bila kobna zbog toga što su provodili antivojničku politiku u doba kad je carstvo bilo ugroženo sa svih strana. Jedna od posljedica prijestolnih borbi koje su zaredale jest i pad Barija 1071. god. u ruke normanskog vojvode Roberta Guiscarda. »Time je završeno normansko osvajanje vizantiske teritorije u Italiji i velika opasnost pretela je Carstvu i sa te strane.«⁸⁷ Vlada Mihajla VII (koji je proglašen carem 24. X 1071) zatražila je pomoć Grgura VII koji je taj trenutak jedva dočekao. Tešku situaciju carstva u južnoj Italiji otežali su uspjesi reformnog papinstva na Jadranu i Balkanu: najprije prima Zvonimir krunu iz Rima, a za njegovim se primjerom, vidjet ćemo, povodi i Mihajlo Dukljanski koji također želi da mu Rim odobri kraljevski naslov i pošalje palij za njegova metropolitu. Tek u proljeće 1081. god. kad je Aleksije Komnen okrunjen za cara, počinje u Bizantu vladavina vojnog plemstva, a s njom i jačanje carstva.⁸⁸

Sve, dakle, što znamo o prilikama u Bizantu, prije svega na carskom dvoru i u crkvi, daje nam pravo na zaključak da su popustile veze između patrijarha i dalmatinskog svećenstva. Pogotovo je do toga došlo nakon uklanjanja patrijarha Mihajla Celularija koji se još jedini mogao opirati reformnom papinstvu.

⁸⁴ Vidi o tome opširnije »Velika povijest crkve«, Sv. III/1: Srednjovjekovna crkva (ured. H. Jedin), Zagreb 1971, str. 414 i d.

⁸⁵ N. dj., str. 319.

⁸⁶ N. dj., str. 322.

⁸⁷ N. dj., str. 327.

⁸⁸ N. dj., str. 335.

Vratimo se, dakle, na Tomin opis Dabralova nadbiskupovanja i njegova uklanjanja iz uprave splitske crkve. Danas nema više nikakve sumnje da se arhidjakon Toma pri sastavljanju svoje Salonitanske povijesti služi autentičnim izvornim materijalom, iako ima zbog neiskrenog pristupa prošlosti splitske crkve prečesto razloga prešućivati mnoge sebi poznate činjenice. Tako radi očito i pri opisu Dabralova uklanjanja. Prije svega datira ga **pogrešno!** Naime, tvrdi da je Dabral došao na mjesto nadbiskupa Pavla 1030. god. »temporibus principum predictorum«. ⁸⁹ Spomenuti »principes predicti« jesu, prema Tomi, »Basilius et Constantinus imperatores et Cresimirus, eorum patricius et rex Chroatorum«. ⁹⁰ Doduše nije poznato kad je umro Krešimir, ali Bazilije II umire 1025. god., a njegov brat i nasljednik Konstantin VIII 1028. god., pa se, dakle po tim vladarima ne može datirati Dabralovo postavljanje. Toma je vjerojatno u neprilici jer zna da je Dabral Pavlov nasljednik, ali ne zna točno ni kad je postavljen. No, to u ovom trenutku i nije toliko bitno. Dabral je prema Tomi »potens et nobilis« ⁹¹ i stoga je, kako misli, iz obijesti držao ženu i djecu u nadbiskupskoj palači. Međutim, Toma neće reći niti to koji je papa poslao poslanika Ivana, prvog »inkvizitora« reformnog papinstva u Dalmaciju. Uostalom, da Tomi nije stalo do neke uređene kronologije u djelu, pokazuje činjenica da odmah nakon odlomaka o Dabralu piše o ugarskom kralju Stjepanu I, koji je, kako tvrdi, primio krunu od pape (Stjepan I prima krunu 1000. god.!).

Prema tome, dragocjeni podaci u Tominoj Salonitanskoj povijesti služe nam kao podloga za zaključak da je već papa Lav IX počeo vrlo uspješnu »inkvizitorsku akciju« na istočnoj jadranskoj obali nametnuvši se kao jedini sudac grčkom svećenstvu po dalmatinskim gradovima. Teška situacija u Bizantu dopušta mu da svoje namjere provede uspješno do kraja.

2. Splitsanin Ivan, prvi reformni nadbiskup provodi zaključke lateranskog koncila u Dalmaciji.

Ima dovoljno dokaza da je Dabralov nasljednik nadbiskup Ivan prvi reformni splitski prelat!

O tome, osim drugih činjenica svjedoči i autentična potvrda saborskih zaključaka iz 1060. god., koju novi papa **Aleksandar II** šalje »regi et episcopis Dalmatiarum«. ⁹² Aleksandrovo pismo počinje ovim riječima: »Notificamus omnia capitula, que per confratres nostros venerabiles Mainardum scilicet collateralem episcopum nostrum et Iohannem, archipresulem vestrum, in Spaleto aliisque civitatibus sunt statuta.«

Tako je Ivan prvi splitski nadbiskup koji će se okrenuti Rimu. Uostalom, nakon Dabralova uklanjanja i nije mogao na nadbiskupsku stolicu doći čovjek koji

⁸⁹ Thomas, str. 43.

⁹⁰ Thomas, str. 42.

⁹¹ Thomas, str. 46.

⁹² CD I, str. 95.

bi i dalje slušao patrijarha i ponašao se prema običajima istočne crkve. Tako je Aleksandrova potvrda saborskih zaključaka vrlo vrijedno svjedočanstvo o Ivanovu pomaganju pri primjeni lateranskih zaključaka u Dalmaciji. Zahvaljujući tom domaćem sinu koji je odrastao u Splitu i svršio škole u svom rodnom gradu, Split prvi od dalmatinskih gradova prima reformu. Sudeći po imenu Ivanova oca — zvao se vjerojatno Tvrdak⁹³ — Ivan nije pripadao splitskom patricijatu, pa je i njegovo podrijetlo, bez dvojbe, utjecalo na lakši prekid sa starom grčkom patricijskom politikom. Vrlo teško bismo zamislili u takvoj ulozi Ivanova prethodnika nadbiskupa Pavla koji je odrastao ne samo u patricijskoj nego i priorskoj porodici. Otac mu je bio prior Prestancije. Takav čovjek ne bi mogao prihvatiti politiku koja bi od njega zahtijevala potpuni prekid sa stoljetnom tradicijom. Ivanu Tvrdakovom je to u svakom slučaju bilo lakše. Pa i ona jedna rečenica koju je o njemu htio zapisati Toma Arhidjakon, svjedočanstvo je o njegovu radu u smislu rimske reforme. Naime, on je, kako Toma, tvrdi, sagradio crkvu sv. Feliksa »poviše potoka« (ecclesiam sancti Felicis super riuum)⁹⁴ i kad se smatrao odveć starim da bi mogao vršiti nadbiskupsku čast (bar tako Toma tumači njegovo povlačenje!), odrekao se časti i »u istoj crkvi boraveći malo vremena platio dug smrti« (in eadem ecclesia non longo tempore degens ibidem mortis debitum soluit).⁹⁵ Čini mi se da ne bi smjelo biti sumnje da je Ivan u **reformnom zanosu** gradio uz crkvu neku celu ili mali samostan i da se onamo povukao kao mnogi drugi crkveni dostojanstvenici. Stoga sam u raspravi o tome kome je pripadao sarkofag s natpisom nadbiskupa Ivana koji je pronašao B. Gabričević zastupala mišljenje da je to posljednje počivalište upravo ovoga nadbiskupa Ivana.⁹⁶ U tom me uvjerenju učvrstio i posljednji redak natpisa na sarkofagu. Prema I. Ostojiću čitav natpis na Ivanovu sarkofagu glasi: »U ime vječnoga Gospoda Oca i Sina i Duha Svetoga. Ovdje počiva slabi grešnik nadbiskup Ivan. On je rođen i odgojen u gradu Splitu. Sin je blage uspomene gospodina Tordakata. Njega je izabrao i na stolicu svetoga Dujma posvetio za biskupa Bog, koji kraljuje u vijeke vjekova Amen.«⁹⁷

Može li se takvo Ivanovo »postavljanje« smatrati slučajnim? Došavši nakon Dabrala, Ivan prekida podložnost konstantinopolskim patrijarsima i na splitskom se crkvenom saboru bori za novi, »rimski« ili »reformni« način izbora nadbiskupa. Već u prvom članku spomenute Aleksandrove potvrde sinodalnih

⁹³ Vidi: V. Jakić-Cestarić, O imenu oca splitskog nadbiskupa Ivana u natpisu na sarkofagu, *Onomastica Jugoslaviica* br. 7, Zagreb 1978, str. 133—138. Jakićeva smatra da nema zapreke da se u grafiji **Tordacati** vidi hrvatski nadimak **Tvrdohat** (str. 135). Naprotiv, I. Ostojić Još o čitanju natpisa na sarkofagu splitskog nadbiskupa Ivana, *VAHD LXXII—LXXIII*, Split 1979, str. 206, smatra da je riječ o složenom imenu **Torda** i **catus** koje treba shvatiti kao nadimak: Opresni drozd.

⁹⁴ Thomas, str. 46.

⁹⁵ Thomas, str. 47.

⁹⁶ Vidi: Ivan Ravenjanin i osnutak splitske metropolije, *VAHD LXV—LXVIII*, 1963—1965, str. 242. i d.

⁹⁷ I. Ostojić, n. dj., str. 207.

zaključaka riječ je o kazni za onoga nadbiskupa koji bi na splitsku stolicu bio izabran na nezakoniti način. Naime, za zakoniti izbor potrebna je prisutnost svih sufragana biskupa, ali i »složen izbor svećenstva i puka samoga grada« (cum ipsius urbis cleri et populi concordi electione).⁹⁸ Samo teška bolest može biskupa ispričati od izostanka s izbora. Nakon izbora nadbiskup »canonico ritu celebri consecratione fuerit ordinatus«. Svaki drugi izbor i posvećenje prije svega onaj koji je izvršen izvan grada, smatrat će se nezakonitim, a izabrani će se nadbiskup smatrati uzurpatorom te će biti lišen službe. Ali, bit će kažnjeni i oni koji su ga nezakonito izabrali. Oni će biti izopćeni, a njihova će se dobra konfiscirati. Slično je odlučeno i za izbor biskupa.

Prema tome, riječ je o provođenju jedne od najuspješnijih mjera koje su trebale dovesti crkvu od oslobođenja od državne vlasti. Ona je, kako se vidi i na primjeru Ivanova izbora, jednostavno isključena. Upravo Nikola II je na lateranskom koncilu 1059. god. učinio prvi korak u nastojanju da se crkva odijeli od države time što je izdao dekret prema kojem se isključuje svjetovna vlast pri izboru papa. U tom novom reformnom Splitu takva se odluka jedva čeka: nadbiskupa će birati svi podložni biskupi, ali prvi put se zahtijeva da pri izboru mora biti prisutan **puk i svećenstvo** koje ne samo izabire, nego i dalje ostaje pri posvećenju.⁹⁹ Možda pri Ivanovu izboru nisu bili ispunjeni svi uvjeti, jer je Dalmacija podijeljena u dva tabora i jedva je moguće da su u Split došli svi donjodalmatinski biskupi. Ali, zato je papinski poslanik mogao posvetiti Ivana na Dujmovoj stolici pred svim Splitsanima! Razumije se da se za ovaj izbor i posvetu i nije tražila potvrda iz Rima. Imamo li ove uvjete u vidu nije nam teško razumjeti pretposljednji redak na natpisu: Ivana je na stolici sv. Dujma i izabrao i posvetio — Bog!¹⁰⁰

Tako i nije reformni Rim zahtijevao od novoga nadbiskupa kojemu je pomogao da dođe do nadbiskupske stolice neku bezuvjetnu pokornost. On je »kod kuće« i izabran i posvećen! Taj novi osjećaj slobode koji nudi Rim privukao je izvan svake sumnje i splitsko svećenstvo i puk, pa se stječe dojam kao da se usput ovim novim načinom izbora htjelo izigrati gradski patricijat koji je zbog sebe morao biti »starovjeran«. ¹⁰¹ Čini se tako da je u reformnom Splitu patricijat potisnut u pozadinu, što dakako ne znači da je njegov utjecaj zauvijek uklonjen iz političkog ili crkvenog života grada.

Stoga najvjerojatnije nisam pogriješila kad sam prije dvadeset godina pred-

⁹⁸ CD I, str. 95.

⁹⁹ Prisutnost puka i svećenstva nije neki novi običaj reformnog Rima. Već u ranom srednjem vijeku, od IV st. dalje u zapadnim crkvama »vjernici i kler su aktivno sudjelovali u izboru biskupa« Vidi: P. Žmire, Izbor i posveta biskupa u prvim stoljećima kršćanstva, »Kačić«, br. 4, Split 1971, str. 43.

¹⁰⁰ I takva je formulacija u skladu s gregorijanskom reformom. Vidi: F. Kempf u »Velika povijest crkve«, III/1, str. 417. i d.

¹⁰¹ U prilog tvrdnji da se od izbora i posvete isključuje vrhovna gradska vlast govori jasno prvi članak Aleksandrove potvrde splitskih saborskih zaključaka iz 1060. god. Vidi: CD I, str. 95.

ložila da u novopronađenom sarkofagu¹⁰² gledamo grob upravo ovoga nadbiskupa Ivana.¹⁰³ Međutim, mojim se kritičarima činila gotovo besmislenom moja pretpostavka da je i sarkofag tzv. Ivana Ravenjanina (danas u splitskoj krstionici) prvobitno bio namijenjen ovom Ivanu Tvrdakovom. Stoga sam se nedavno vratila na tajnoviti problem splitskih sarkofaga iz druge polovice XI st.^{103a} Naime, nitko od autora koji su o njima pisali nije mogao poricati da je natpis na tzv. sarkofagu Ivana Ravenjanina ne samo **nesvršen**, nego i to da je njegov početak istovjetan s početkom natpisa na novonađenom sarkofagu. Prema tome, sama se od sebe nametala misao da je prekrasni mramorni sarkofag iz nekih razloga bio napušten, pa se uzeo drugi, prikladniji, iz mekšeg materijala koji se dao i lakše prilagoditi materijalnim i duhovnim potrebama ovoga novog reformnog Splita. Gledajući oba Ivanova sarkofaga činilo mi se da smijem pretpostaviti kako imam pred sobom u **oba slučaja antičke sarkofage** koji su doživjeli u XI st. drugu upotrebu. Nipošto slučajno, tzv. Ravenjaninov je najprije privukao pažnju onih ljudi koji su po splitskoj okolici počeli tražiti stari sarkofag da u njega ukopaju nadbiskupa Ivana. Iako je prekrasni mramorni kovčeg bio za Ivana nešto preširok,¹⁰⁴ ipak su počeli na njemu klesati natpis. Ali, uspjeli su na rubu isklesati vrlo malo od sastavljena epitafa i zato bi bili morali početi pisati na poklopcu, jer drugdje nije bilo mjesta. No, i taj prostor ne bi bio dovoljan i zato su potražili drugi sarkofag koji su lakše mogli prilagoditi i pripremiti na taj natpis. Čini se, međutim, da je možda i samog Ivana, ali i one koji su ga polagali u grobnu raku, smetao kod sarkofaga tzv. Ivana Ravenjanina još jedan, ne baš nedužni detalj: na poklopcu toga mramornog sarkofaga stajao je **natpis grčki** — IC XC NHK;¹⁰⁵ Čini mi se isključenim da bi bilo Ivan ili ljudi oko njega, **nakon potpunog prekida s carstvom**, dozvolili da na nadgrobnom spomeniku »reformatora« Ivana bude grčki natpis! To je bez sumnje bio najjači razlog da su uzeli drugi stari sarkofag i na prednjoj plohi izbrisali dio ukrasa te su na izbrisano mjesto ugorali Ivanov nadgrobni natpis. Na natpisu se vrlo lako može razabrati da je prema kraju bilo sve manje mjesta tako da je klesar upotrebljavao i urezivao sve manja slova i napokon završio natpis na samom donjem rubu sarkofaga, dakle na mjestu kamo se u normalnim uvjetima, to jest tada kad je pri klesanju pripremljen prostor za natpis, nikad ne urezuju slova.

Stoga mislim da nadbiskup Ivan nije bio, kako je to mislio B. **Gabričević**, »slab i gotovo beznačajan« nadbiskup koji je »umro **odrekavši** se časti metropolite i prepustivši je dotadašnjem osorskom biskupu Ivanu.«¹⁰⁶ U prilog svojih misli o Ivanu Gabričević smatra nemogućim da se u doba reformi rimske crkve

¹⁰² To jest onom što ga je B. Gabričević našao u podrumu Dioklecijanove palače.

¹⁰³ Ivan Ravenjanin, str. 244.

^{103a} Vidi: »Još o splitskim sarkofazima X. i XI. stoljeća« (u štampi).

¹⁰⁴ Ima 82. cm. širine.

¹⁰⁵ Ivan Ravenjanin, str. 216.

¹⁰⁶ Sarkofag nadbiskupa Ivana, str. 96.

»prestarjelog i vjerojatno već gotovo zaboravljenog bivšeg nadbiskupa« počastilo tako svečanim natpisom, mišljenje s kojim se također ne možemo složiti.

Prema tome, sve ono što se Gabričeviću činilo da govori protiv Ivana i njegove velike uloge u crkvenoj povijesti Splita, bila je **odlika** prvoga reformnog Kristovog vojnika na istočnoj jadranskoj obali. Ivan se ne odriče časti zato jer je star, slab i sit crkvene vlasti već zato što je ispunio svoj zadatak. Nema sumnje da se od odlaska Dabrala bori za crkvenu reformu i doživljava na splitskom koncilu veliku pobjedu nove ideje. Siguran da će i protjerani osorski biskup Lovro dalje nastaviti njegov rad, odlazi u samostan da ondje provede posljednje dane svog života. Uostalom, možda je i ranije bio — benediktinac!

Stoga smijemo ustvrditi da je reformno papinstvo za nadbiskupa Ivana učinilo prvi i možda najvažniji korak na istočnoj jadranskoj obali u svoju korist. Čim su prihvaćeni zaključci lateranskog koncila i grčko je svećenstvo upozoreno što sve ne smije činiti, nitko se više u splitskoj nadbiskupiji nije mogao vratiti na stare običaje konstantinopolske crkve. Split postaje utočište progonjenih »pravovjernih« biskupa.¹⁰⁷ Upravo takav bjegunac je i osorski biskup Lovro koji će postati najvažniji nosilac reformnog pokreta na istočnoj jadranskoj obali.

3. Shizma je odijelila »heretike« od »pravovjernih« u Donjoj Dalmaciji.

Zaista ne bi imalo nikakva smisla kad bih na ovom mjestu i ovom prilikom ponavljala prikaze shizme što sam ih dala u svojoj prvoj sintezi najstarije hrvatske povijesti.¹⁰⁸ Zato ću ponoviti samo **osnovne misli** o tom **protureformnom pokretu**, ne ulazeći u historiografski prikaz problema. Naime, polazna točka moga mišljenja je tvrdnja da je splitski arhidjakon Toma namjerno iskrivio prikaz shizme s prozirnom namjerom da pokaže kako takav heretički pokret nije tobože mogao nastati na dalmatinskom tlu, već samo među Hrvatima — Gotima! Toma je često tako radio kad je htio prikriti neke činjenice iz prošlosti dalmatinske crkve koje su odveć jasno ukazivale na to da su dalmatinski biskupi nekoć bili podložnici konstantinopolskog patrijarha. I kad smo Tominom heretičkom biskupu Cededu potražili historijsku pozadinu, nije nam bilo teško otkriti da je riječ o **protureformnom pokretu** nekih donjodalmatinskih biskupa koje u tabor protupape Honorija II vodi bez sumnje sam krčki biskup Cedula. Taj je naime bezbožnik, kaže Toma, sjedio sve do svoje smrti na krčkoj biskupskoj stolici. Prema tome, shizma nije zahvatila niti je mogla zahvatiti hrvatski politički teritorij iz jednostavnog razloga što reformno papinstvo nije među Hrvatima imalo što ispravljati. Osim otoka Krka, shizma zahvaća i Osor, a najvjerojatnije i Rab s Pagom koji su tada također sastavni dijelovi Bizantske Dalmacije. Promjene u političkim odnosima u Dalmatinskoj marki o kojima je sprijeda bila riječ, pridonijele su da se shizmom zahvaćena Donja Dalmacija, sve do nesretnog Zvonimirova zarobljenja, vrlo uspješno opirala rimskim re-

¹⁰⁷ N. dj., str. 97.

¹⁰⁸ Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, str. 361. i d.

formnim pokušajima. Možda su izuzetak kamaldoljanski samostani kao što je onaj sv. Mihajla na otočiću Susku.

Stoga pokušajmo, ne ponavljajući dokaze koji govore protiv Tomine tvrdnje o shizmi u Hrvatskoj razmisliti **zašto su dalmatinski biskupi** nakon održanog splitskog koncila 1060. god. podijeljeni u **dva tabora**.

U Tominu opisu Lovrina izbora¹⁰⁹ za splitskog metropolitu nema među dalmatinskim biskupima nikakve nesloge. Nakon Ivanova povlačenja u samostan, dolazi »neki poslanik apostolske stolice« (quidam apostolice sedis legatus) u Split da ondje održi provincijalni sinod. Budući da su se na njemu skupili »svi biskupi splitske metropole« (cum omnes spalatensis metropolis episcopi convenissent), raspravlja se, prije razlaza, o izboru metropolite. »Božjom milošću« svi su se složili u osobi **Lovre**, osorskog biskupa i zato su ga jednodušno izabrali za oca i nadbiskupa (ipsum in patrem et archiepiscopum unanimiter proclamantes). Nato su javili svoj izbor »ad romanam curiam«, našto »Summus pontifex« dopušta prijelaz novom metropoliti s osorske na splitsku stolicu. I, dakako, šalje mu palij.¹¹⁰

Opisujući zatim Lovrin pontifikat, Toma nalazi za njega samo najveće pohvale. Ali, ipak u njegovo doba nastaje u Dalmaciji i u Hrvatskoj — **shizma** (quedam execrandi scismatis contentio).¹¹¹ Razlog zbog kojega dolazi do toga pokreta opisuje Toma ovako: u doba pape Aleksandra i nadbiskupa Ivana održao je gospodin Majnard »neki sinod svih prelata Dalmacije i Hrvatske« na kojem su stvoreni mnogi zaključci. Među ostalim je određeno da se zabranjuje misiti na slavenskom jeziku i dopušta vršenje službe samo na latinskom i grčkom jeziku. Zatim, nijedan se glagoljaš ne smije promaknuti u svete redove. Kako je upravo te odredbe, nastavlja netočno Toma, potvrdila i apostolska stolica, svi su se »sacerdotes Sclavorum« jako ražalostili jer su njihove crkve bile zatvorene. Nakon toga Toma opisuje dolazak svećenika Vulfa i Cededino putovanje u Rim.

Kad je papa doznao za taj bezbožan pokret (Toma ne kaže koji papa!), poslao je bez oklijevanja svoga legata kardinala Ivana da ga uguši.¹¹² Shizma je nastala »in partibus Sclauonie«. Došavši »u ove strane«, kardinal Ivan zapovjedi da se skupi svećenstvo i puk i na tom, je sastanku »lažnog biskupa pred njegovim **Gotima** zbog njegove drskosti napao objavljujući svima da mu papa uopće nije dao nikakvu svećeničku službu.« Stoga kardinal Ivan proklinje »za vječno« biskupa Cededu i opata Potepu, a Vulfa kao začetnika čitava zla vodi sa sobom u Split i ondje ga baca u zatvor. Ali, unatoč prokletstvu Cededu ne odstupa tako da zbog njega »u čitavom kraljevstvu« (in toto regno) nastaju mnoge neprilike i papa određuje da se na bezbožnika baci novo prokletstvo. Nato je Cededu proklet ništa manje ni više nego pet puta: dva puta u Rimu i tri puta u Splitu! Ipak ni sva prokletstva nisu uklonila bezbožnog biskupa i on ostaje, kako je

¹⁰⁹ Toma posvećuje Lovr! čitavo XVI poglavlje (De promotione Laurentij archiepiscopi), str. 47—56.

¹¹⁰ Thomas, str. 47.

¹¹¹ Thomas, str. 49.

¹¹² Thomas, str. 52.

sprijeda spomenuto, na Krku sve do svoje smrti. Toma se tek tješi da je na kraju umro arijanskom smrću!¹¹³

Dok se sve to zbivalo, priča dalje Toma, umro je papa Aleksandar II i na njegovo mjesto je došao Grgur VII.

O tome na koje se crkvene sabore i papinske poslanike spomenuta Tomina priča odnosi razvila se u najnovijoj historiografiji dosta oštra prepirka koju je na zaista neobičan način počeo još 1957. god. M Barada.¹¹⁴ Odgovorio mu je, uz ostale, i D. Mandić.¹¹⁵ No za problem reformnog pokreta i shizme o kojima ovdje raspravljamo možda je najzanimljivije to da su se obojica složila u datiranju misije kardinala Ivana: on je bio u našim stranama u drugoj polovici 1063. god.¹¹⁶

Opisujući shizmu po nekom danas izgubljenom izvoru, Toma je sebi, izvan svake sumnje, dopuštao prepravljanje teksta kako njegovi suvremenici ne bi mislili da je riječ o heretičkim Dalmatincima. Prikrivajući tako istinu, upotrebljava neodređene geografske i političke pojmove, koleba između Hrvatske, Dalmacije i Sklavonije, ali se ipak ne usudi napisati da je u ovaj gotski pokret umiješan i hrvatski kralj! Pa ipak, uza sve prikrivanje Toma mora priznati ono što je za ocjenu ovoga pokreta najvažnije: **Vulfo vodi Cedu u Rim!** Toma doduše za utjehu svojim suvremenicima piše da je taj Vulfov papa odbio Gotima njihovu molbu da upotrebljavaju glagoljicu i slavenski liturgijski jezik i to tobože zato što su taj jezik i pismo izmislili Arijani.¹¹⁷ Zato prema neiskrenom Tominu pričanju papa šalje Gote natrag u njihovu domovinu s upozorenjem neka se drže odredaba koje je Majnard proglasio na sinodu.

Mijenjajući tako izvor iz kojega crpi podatke o shizmi, Toma misli da je uspio prikriti pravi tok zbivanja. No, čim nije smio prešutjeti da je Vulfa u naše strane poslao »njegov gospodar« koji je **summus pontifex u Rimu**, bio je posve suvišan njegov napor da lažnim prikazom prikrije sjajan uspjeh »gotskog« poslanstva u Rimu. Na kraju, Toma mora ipak priznati da su ti »Goti« dobili svoga **biskupa-glagoljaša**, a s tim, razumije se, i pravo upotrebe slavenskog liturgijskog jezika. Ali, Toma ili neće ili ne može priznati da taj njegov »najplemenitiji gotski muž« Ceda koji dolazi iz Dalmacije, normalno, po običaju istočne (konstantinopolske) crkve nosi **bradu!** On ga ismijava kako bi svojim suvremenicima pokazao da su ti protivnici reformnog papinstva bili gotski divljaci.

Stoga iz Tomine neiskrene priče o shizmi nije teško izluštiti **historijsku jezgru**: nakon održavanja splitskog reformnog koncila odvajaju se od ostalih, rekli bismo, »kopnenih« dalmatinskih biskupa »otočki« biskupi koji žele ostati u starim grčkim tradicijama i traže način i mogućnost da tu svoju staru baštinu i zadrže. Prilike u Rimu im odlično idu na ruku: dne 28. listopada izabran je papa

¹¹³ Thomas, str. 53.

¹¹⁴ U raspravi »Prilozi kronologiji« (vidi bilj. 35).

¹¹⁵ Rasprave i prilozi, str. 284. i d.

¹¹⁶ M. Barada, n. dj., str. 198. i D. Mandić, n. dj., str. 284.

¹¹⁷ Thomas, str. 51.

Honorije II kao protupapa Aleksandru II (koji je izabran 27 dana prije njega). »Goti« su dakle mirno mogli poći u Rim do Honorija II koji je u Rimu svrgnut tek 31. svibnja 1064. god. (iako se do svoje smrti održao u sjevernoj Italiji). Aleksandar II šalje u drugoj polovici 1063. god. na istočnu jadransku obalu kardinala Ivana kojemu povjerava ugušenje shizme, ali on ne uspijeva. Odatle tolika prokletstva kojima je Rim častio biskupa Cedu i njegove pristaše.

Međutim, osim u Tominoj Salonitanskoj povijesti sačuvana su i neka druga posredna svjedočanstva o **širenju shizme po Dalmaciji**. Naime, isprava o presudi papinskog poslanika Teuza u korist samostana sv. Krševana iz 1060. god.¹¹⁸ mogla bi svjedočiti da je protureformni pokret 1060. god. napredovao — **postepeno!** Presuda je izdana u nazočnosti »osorskog biskupa koga su svi Splitsani i čitav koncil izabrali za nadbiskupa«, ali ondje su prisutni i **ninski biskup** Rajnerije, **krčki biskup** Juraj i Andrija, **nekoć biskup!** Premda ne treba vjerovati svim pojednostima ove isprave o presudi (jer je očito da je sastavljena u skriptoriju samostana sv. Krševana), ipak se ne smije mimoći činjenica da je uz Lovru, koji je morao bježati iz Osora, još jedan biskup ostao bez svoje biskupije. Kako je prisutan, vidjeli smo, i krčki biskup Juraj, to očito znači da je protureformni pokret počeo na Osoru i potkraj 1060. god. još nije zahvatio otok Krk. Ali, ne bi bilo isključeno da je uz Osor zahvatio i **Rab** i da je zbog toga biskup Andrija morao bježati iz svoje biskupije. Ako je točan podatak Teuzove presude o **ninskom biskupu Rajneriju**, onda Toma nema pravo kad tvrdi da je tek za papinskog poslanika Gerarda obnovljena ninska biskupija. Međutim, prisutnost Rajnerija na ovom i na kasnijim crkvenim saborima nova je potvrda da ninska crkva, a po svoj prilici i grad, **nisu pristali uz protureformni pokret**, već uz **reformni Rim**. Kako otok Pag, ili možda točnije njegova zapadna polovica pripada u XI st. otoku Rabu, to se upravo u ovom dijelu Jadrana **dodiruju dva neprijateljski raspoložena tabora!** Dva tabora koja nisu nakon splitskog sabora 1060. god., više nalazila zajednički rječnik. Smijemo li dakle nazvati slučajem da Zvonimir dočekuje Normane kod Caske na otoku Pagu? Kasnije ćemo još pokazati da to zaista nije bio slučaj.

Tako Tomina priča o shizmi među dalmatinskim prelatima, očišćena od njegovih »dodataka« i »ispravaka«, nesumnjivo svjedoči o otcjepljenju dalmatinskih otočkih biskupija od Splita i traženju, doduše ne one, stare veze s Konstantinopolom, ali zato s nešto popustljivijim glavarom zapadnog kršćanstva. Jasno je da Honorije II kao protupapa nije napustio načela reformnog Rima za koja su se borili njegovi predšasnici. Ali, u ogorčenoj borbi za pristaše ne biraju se baš mnogo sredstva. Ako je Honoriju II pošlo za rukom oteti »pravome« papi biskupe u Kvarneru, onda ih on treba i nagraditi. Treba im odobriti bar ono što ih je najviše odbilo od Aleksandra II.

¹¹⁸ CD I, str. 99 (gdje je pogrešna datacija preuzeta iz spomenute Baradine rasprave). F. Rački, *Documenta*, str. 59, stavlja ispravno Teuzovu presudu u 1060. god.

Međutim, pogledajmo još jednom što je donjodalmatinske »heretičke biskupe« toliko moglo ogorčiti da su radije u Rimu potražili »svoga papu«?

Prije svega, pritisak reformnog papinstva na dalmatinsko svećenstvo je morao biti vrlo neugodan. Sam Aleksandar II priznaje da je Nikola II zaprijetio anatemom onima koji bi se digli protiv zaključaka splitskog koncila 1060. god.¹¹⁹ Takve su prijetnje dokaz da je papa svjestan koliko ima malo pristaša u Dalmaciji. Pa kako i ne bi kad je sabor, među ostalim, tražio da se uklone s časti i položaja **svi biskupi, svećenici i djakoni** koji bi primili novu ili zadržali staru ženu. Takvi »heretici« ne gube samo čast i položaj, nego i crkvena imanja i prihode. Uostalom, koliko su se »reformirani« u Splitu osiguravali od svojih »ne-reformiranih« kolega pokazuje teško shvatljiv zaključak da se svim klericima koji nose bradu ili dugu kosu zabranjuje ulaz u crkve! Imajući bez sumnje pred očima Lovrin slučaj, splitski koncil prijeti također laicima koji bi istjerali ili tukli biskupa. Njih čeka prokletstvo i gubitak imanja. Jedino u pitanju slavenskog liturgijskog jezika Nikola II, očito namjerno, ublažuje zaključke splitskog koncila. Toma tvrdi — a to je lako moguće — da su sve glagoljaške crkve bile zatvorene, ali papa donosi mnogo smireniju odluku: tek onaj glagoljaš koji nije naučio latinski jezik, neće biti promaknut u »svete redove«.¹²⁰ Stoga se ne bih mogla složiti s D. Mandićem da je u kolovozu 1060. god. bio pod predsjedanjem Nikolina poslanika Teuza održan još jedan splitski crkveni sabor na kojem je postavljen Lovro i proglašena zabrana glagoljanja po čitavoj Hrvatskoj.¹²¹ Autentična potvrda zaključaka o kojoj smo govorili izričito se protivi tkvom tumačenju zbivanja u 1060. god.

Prema tome, dok su se još u X st. donjodalmatinski biskupi zajednički oprli Rimu duhovito zaštićujući slavenski liturgijski jezik od Ivana X, u XI st. nema više sloge i jedinstvenosti među njima. Glavni uzrok treba tražiti u »izdaji« Splita: nipošto slučajno, Split je prvi grad na istočnoj jadranskoj obali koji je izgleda shvatio da je rimski biskup jači od svog konstantinopolskog kolege, a zapadni car od svoga suparnika na Bosporu. Ako, dakle, Rim traži od splitskog metropolite da prihvati reformu, onda će on to i učiniti jer u krajnjoj liniji nema što izgubiti. Tà pape se bore za oslobođenje crkve od svjetovne vlasti, a upravo u pitanju metropolite reforma je neobično pogodna za Splitsane. Oni smiju od sada sami bez utjecaja bilo čije vrhovne vlasti odlučivati u svojoj sredini tko će postati metropolita. Za ovo »osamostaljenje« isplatilo se žrtvovati glagoljaše i slavenski liturgijski jezik koji se i tako na području splitske biskupije nije mogao jako razviti. Splitskog nadbiskupa Ivana koji preuzima na sebe brigu za provođenje lateranskih zaključaka ne smeta čini se mnogo što reformni Rim stavlja njegove kolege na otocima »izvan zakona«. On sam je, kako pretpostavljamo, bio redovnik dakle ga običaji pokvarenog visokoga dalmatinskog svećenstva nisu mnogo uzbudivali. Iz istog mu se razloga, po svoj pri-

¹¹⁹ CD I, str. 95.

¹²⁰ CD I, str. 96.

¹²¹ N. dj., str. 284.

lici, nije činilo velikom nesrećom ako svoje svećenike natjera da se obriju i odrežu kosu.

Za razliku od nadbiskupa Ivana, otočki biskupi vide u zahtjevima reformnog papinstva samo nepravilike. Slobodan izbor biskupa nije vjerojatno za njih bila neka velika novost. Ali, zašto bi se zbog »čistunstva« Rima odrekli svojih žena ili prilježnica? Zašto bi brijali bradu i rezali kosu, ako sve te zabrane nemaju baš nikakvu podlogu u dogmatskoj razlici između zapadne i istočne crkve. Ta svima je bilo jasno da se ovi bezazleni običaji istočne crkve ukidaju zbog **Političke borbe crkvenih glavara Istoka i Zapada!** Trebalo je na prvi pogled prepoznati »reformirane« od »nereformiranih«! Otočkim biskupima nije ostala tajna što se zbiva u taboru cara Henrika IV. Oni su znali i tko je njegov kandidat za papinsku stolicu i zato su i pošli u Rim k njemu. Vrlo dobro su pretpostavljali da tom carskom štićeniku jednostavno neće preostati drugo nego poći ususret željama ovih neobičnih »bradonja« koji govore neki papi nerazumljivi jezik. I nisu se prevarili. Potraživši ga u Rimu i u neposrednoj vezi s njime ili njegovom pomoći prezreli su ne samo svoga metropolitu, nego i pravoga papu. Autoritet je zapadnog cara bio dovoljan da ih zaštiti do trenutka kad su »shizmatici« dobili i politički okvir u kojem su nesmetano mogli i dalje živjeti u svoj »herezi«.

IV.

Trijumf reformnog Rima za Grgura VII (1073-1085)

Kad razmišljamo o uspjesima reformnoga Rima od lateranskoga koncila do dolaska Grgura VII, onda nam se čini opravdanim zaključak da je crkveno područje što su ga Bizantskoj Dalmaciji i konstantinopolskim patrijarsima uspjeli oteći rimski biskupi zapravo skromno. Najveće donjodalmatinske biskupije i njihovi prelati prešli su u tabor protupape Homorija II, a reformni su Rim uz splitskog nadbiskupa slušali još samo trogirski i zadarski biskup, dakle njegovi sufragani na kopnu, među koje se ubrajao i hrvatski biskup. Međutim, njegova prisutnost nije ništa novo ni neobično. O uspjesima reformnog Rima smijemo reći tek toliko da se optuženi hrvatski vladar uspio »očistiti« od optužbe te je po svoj prilici mirno vladao dalje. Uostalom, Hrvate bez sumnje nije mnogo zbunjivao ni interes reformnog Rima za istočnu jadransku obalu od dolaska Grgura VII. Opisujući dolazak Grgureva poslanika u Dalmaciju Toma tvrdi, nabrajajući prisutne biskupe na saboru da su, među ostalima, bili i biogradski i hrvatski biskup. Valja zapamtiti tu činjenicu jer će nam kasnije pomoći kad budemo raspravljali o odnosu Zvonimira prema Hrvatima.

Izvori na kojima temeljimo svoje zaključke o djelovanju najvećeg reformnog pape u našim stranama odavno su poznati. To su:

- a. Grgurovo pismo Dubrovčanima od 20. ožujka 1074. god.;¹²²

¹²² CD I, str. 134.

- b. Grgurovo pismo danskom kralju Svenu II od 25. siječnja 1075. god.;¹²³
- c. isprava papinskog poslanika nadbiskupa Gerarda izdana na saboru u Splitu u studenom 1075. god.;¹²⁴
- d. Zvonimirova zakletva od 9. listopada 1076. god.;¹²⁵
- e. Osim navedenih diplomatskih izvora sačuvan je i odlomak o djelovanju Grgura VII u Tominoj Salonitanskoj povijesti;¹²⁶
- f. **posredno svjedočanstvo** o djelovanju papinstva jesu i »Miracula« rapskog sveca-zaštitnika sv. Kristofora¹²⁷ i napokon,
- g. također **posredno svjedočanstvo** je tobožnja darovnica kisanske općine iz 1071.¹²⁸ te na kraju
- h. obećanje nekih dalmatinskih gradova dano duždu Dominiku Silviju od 8. veljače 1076. god.¹²⁹ da neće više dovoditi Normane u Dalmaciju.

1. Prvi Gerardov zadatak na istočnoj jadranskoj obali.

Polazeći očito sa stajališta da se smije i može, poput svojih predšasnika reformatora, miješati u crkvena pitanja na istočnoj jadranskoj obali, u zemlji grčkog cara, Grgur ne oklijeva kad do njega dolazi vijest o »zločinu« što su ga počinili Dubrovčani. Stoga se 20. ožujka 1074. god.¹³⁰ obraća »svim Dubrovčanima« (omnibus Raguseis). Već je neobično zanimljiv pozdrav koji im Grgur šalje. Naime, osim pozdrava (salutem), šalje im i **apostolski blagoslov** (apostolicam benedictionem), ali **samo ako ga poslušaju** (si obedierint). Teško da bismo našli jasniji i otvoreniji dokaz kako ovaj veliki papa u početku svoga pontifikata zamišlja svoj zadatak na istočnoj jadranskoj obali. Već unaprijed, premda nije Dubrovčanima niti dao do znanja da zna što su grijeshili i kako je došlo do spora između njih i biskupa Vitala, on zauzima vrlo oštar stav: ili će ga poslušati i, naravno, dobiti njegov **blagoslov** ili će ih, u slučaju da se oglušé njegovoj zapovijedi — **izopćiti!** U čitavom pismu Grgur uopće ne postavlja u sumnju opravdanost svoga upletanja u dubrovačke prilike. Naprotiv, već unaprijed zahtijeva od Dubrovčana bezuvjetnu pokornost. Što su Dubrovčani učinili? Grgur im predbacuje da je čuo (peruenit ad aures nostras) kako su svoga biskupa Vitala zatvorili i bacili u okove (in vinculis posito), a kako su nakon toga sebi izabrali novog biskupa (alium uobis in episcopum elegisse). On ih neće posebno uvjeravati kako je takav postupak ne samo neredovit, nego štetan i zločinački, te se protivi božanskim i ljudskim zakonima. Zato im šalje svoga dragoga brata sipontskog nadbiskupa Gerarda (fratrem nostrum Giralдум archiepiscopum) da

¹²³ Priručnik izvora I, str. 261—262.

¹²⁴ CD I, str. 136—137.

¹²⁵ Documenta, str. 103—104; CD I, str. 139—140.

¹²⁶ Thomas, str. 53—54.

¹²⁷ Documenta, str. 455—456.

¹²⁸ Documenta, str. 89; CD I, str. 124—125.

¹²⁹ Documenta, str. 101—102; CD I, str. 137—138.

¹³⁰ CD I, str. 134.

kao njegov poslanik prosudi što je u toj stvari pravedno. Opominje ih i apostolskom im vlašću nalaže da najprije puste iz zatvora biskupa Vitala i da ga zatim dovedu pred njegova poslanika kako bi on mogao u toj stvari sve presuditi prema »kanonskoj pravdi«. Uostalom, i u ostalim crkvenim pitanjima koje među njima treba ispraviti (que inter uos corrigenda sunt) dužni su ga poslušati. Ako je spor općine s Vitalom takav da se ne može riješiti u Dubrovniku, neka pošalju obojicu biskupa k njemu u Rim kako bi on tada mogao pravedno presuditi i svojom ovlasti odrediti što je potrebno. Usude li se prezreti njegove i apostolske opomene, neka znaju da će ih isključiti, i to apostolskom vlašću, iz kršćanske zajednice, dakle — izopćiti!

Prema tome, prvi dodir Grgura s jednim gradom na istočnoj jadranskoj obali pokazuje da on svoj izvanredan položaj u crkvi zasniva prije svega na **apostolskoj vlasti** ili **apostolicitetu** kojega kao jedini pravi nasljednik sv. Petra ima i može imati. Grgur, vidjeli smo, uopće ne postavlja pitanje ima li pravo rješavati crkvena pitanja u zemlji grčkoga cara. To je svakako jedna od posljedica sada već dvadesetak godina stare »shizme«. Ali, pismo je rječito svjedočanstvo da Grgur VII više ne »reformira«, nego zahtjeva bezuvjetnu pokornost i u onim crkvama na istočnoj jadranskoj obali za koje baš nije mogao tvrditi da su primile reformu.

Budući da se u Grgurevu pismu ništa ne kaže o stvarnoj krivici dubrovačkih građana, pogledajmo zbog čega je moglo doći do sukoba biskupa Vitala i građana. F. Rački je mislio da je »zadjevica« izbila zbog toga što je grad već tada povjerio »svoju crkvu dukljansko-barskom nadbiskupu Petru«, ¹³¹ što dakaako nije moguće, jer je barska nadbiskupija osnovana tek 1089. god. Isti autor, štoviše, pretpostavlja, da je iza svega stajao »knez Mihalja«, kako on zove dukljanskog kneza Mihalja.

Međutim, u ovom nas pismu najviše iznenađuje činjenica da Dubrovčani 1074. god. nemaju — **nadbiskupa**! A ipak iz izvještaja što ga mletački kroničar Ivan Djakon daje o vojni dužda Petra II Orseola 998. god. sasvim se jasno razabire da je dužda dočekao — **dubrovački nadbiskup**!¹³² Sva je prilika da kroničar koji piše u vrijeme vojne nije izmislio ovu titulu dubrovačkog premeta. U čemu je onda problem? Čini se da je rješenje problema u buli pape **Benedikta VIII** od 27. rujna 1022. god.¹³³ kojom obavještava nadbiskupa dubrovačkog Vitala da mu šalje — **palij**! Vital dobiva palij »more antecessorum suorum«, ali papa izričito naglašava da ga smije zadržati samo »za svoga života« (diebus vite tue). To drugim riječima znači da Vitalovi nasljednici nisu ovom Benediktovom bulom stekli pravo na nošenje palija, znaka metropolitanske vlasti i nadbiskupske časti. Stoga Benedikt VIII dodaje da zadržava za sebe i svoje nasljednike pravo posvećenja dubrovačkih nadbiskupa »in perpetuum«! Među-

¹³¹ Borba južnih Slavena za državnu neodvisnost, Rad JAZU 30, str. 75.

¹³² Documenta, str. 428. Kod prošteništa sv. Maksima (na otočiću Majsanai) dočekuje dužda Petra II »ragusienis archiepiscopus sum suis«.

¹³³ CD I, str. 61.

tim, u opsežnoj uputi koju mu zatim u pismu daje o tome kako i kada smije nositi palij, Benedikt se poziva na svoga prethodnika »gospodina Grgura« (domno Gregorio); to je Grgur V (996-999) koji je već prije njega odredio kada dubrovački nadbiskup smije nositi palij (na određene blagdane, pri posvećivanju biskupa i pri služenju mise). Ne želeći, po svoj prilici, pomno čitati tekst Benediktove bule, F. Šišić¹³⁴ »ispravlja« spomenutog kroničara Ivana Djakona (koji dubrovačkog prelata zove nadbiskupom), iako dobro zna da svi rukopisi Ivanove Kronike imaju upravo **archiepiscopus!**

Prema tome, postupak Grgura V i Benedikta VIII novi je dokaz kako se Rim miješa u prilike na istočnoj jadranskoj obali namjerno nudeći jednom sufraganu splitske crkve ne samo osamostaljenje, nego metropolitansku vlast nad svim biskupima od Kotora do Ulcinja. Točno je da palij, znak metropolitanske vlasti, može slati samo papa, ali stječe se dojam da su i Grgur V i Benedikt VIII iskoristavali velike političke promjene na istočnoj jadranskoj obali kad su zbog Samuila i Venecije, pa i zbog situacije u Hrvatskoj, poremećeni stari odnosi. Dubrovački biskup koji želi postati metropolita za preostalu Donju i čitavu Gornju Dalmaciju, obraća se bez sumnje na Rim i pape nemaju razloga da mu ne ispune molbu, utoliko više što, kako spomenusmo, samo oni imaju pravo tako odlikovati metropolite. Dubrovački je biskup već u to doba uvjerio i rimsku stolicu da je on jedini pravi nasljednik »pitabritane sedis« koja je tobože također bila nadbiskupsko sjedište. I pape, ne ispitujući uopće mnogo ima li dubrovački biskup zaista takvo pravo i ne dira tim zahtjevom tuđa prava, šalju mu palij, što je moralo, kako ćemo kasnije i vidjeti, izazvati sukob i sa splitskim, ali i s novim barskim nadbiskupom.

2. Grgur zove danskog kraljevića da dođe vladati u jednu heretičku zemlju na Jadranu.

Obraćajući se 25. siječnja 1075. god. »Sweino, regi Danorum«,¹³⁵ Grgur mu šalje pozdrav i apostolski blagoslov. Podsjeća ga da je još u doba dok je bio djakon primao često njegova pisma i poslanike iz kojih je mogao razabrati da mu je sklon. Ne zna zašto je sada kad se popeo »ad locum altioris cure ministerii« njegova ljubav splasnula tako da mu više ništa ne piše. No, neka zna da on, papa, i sada vodi brigu ne samo o kršćanima, nego i o vladarima i kraljevima. Tu brigu vodi utoliko više »quanto ex universalis regimine, quod nobis commissum est, omnium ad nos causa vicinius ac magis proprie spectat.« Budući da zna da danski vladar nadvisuje ostale vladare kako znanjem tako i brigom prema crkvi, obraća mu se ovim pismom ujedno ga opominjući da »commissa tibi regni gubernacula secundum Deum administrare studeas« i neka gleda da vlada prema pravdi onoga, po čijoj ovlasti vlada svojim podanicima. Upozorava ga dalje kako je slava prolazna i kako »universa caro ad finem cotidie properat« tako da smrt zaista nikoga ne štedi. I kraljevi i siromasi će se

¹³⁴ Povijest Hrvata, str. 475.

¹³⁵ Priručnik izvora I, str. 261—262.

jednako pretvoriti u prah i pepeo i svi ćemo doći na posljednji sud. A taj sud treba da sa strahom očekuju ne samo svećenici nego i vladari koji će tada polagati račune za svoja djela. Neka, dakle, vlada tako da svojim dobrim djelima steče i zasluži nebo. Uostalom, ni on nije zanemario vezu s njim. Poslao mu je poslanika, koji je trebao urediti pitanje **metropolitanske danske crkve** i neke druge stvari u Danskoj onako kako je bilo dogovoreno još za pape Aleksandra II,¹³⁶ ali zbog situacije u Njemačkoj poslanik nije mogao otputovati u Dansku. Poslanici s use dakle vratili iz Njemačke. Stoga ako i sada **»te ac regnum tuum, sicut per legatos tuos aliquotiens accepimus, apostolorum principi pia devotione committere et eius auctoritate fulciri volueris«**, neka mu odmah pošalje pouzdane poslanike po kojima će mu odgovoriti što treba učiniti. Osim toga, htio bi da mu njegovo poslanstvo odgovori čemu se ima nadati ako bi sveta rimska crkva trebala **njegovu vojnu pomoć »contra profanos et inimicos dei«!** Neposredno na ovo pitanje Grgur nastavlja u pismu: **»Nedaleko od nas je neka znamenita zemlja uz more koju drže podli i strašljivi heretici. (Est etiam non longe a nobis provincia quedam opulentissim iuxta mare, quam viles et ignavi tenent heretici).** Želimo da u nju pošalješ jednoga od svojih sinova — ako ga pustiš, o čemu će ti javiti jedan od tvojih biskupa — kako bi mogao **sa sebi vjernim vitezovima ratovati za apostolski dvor i postati u njoj vojvoda i vladar** te branitelj kršćanstva« (in qua unum de filiis tuis — si eum, sicut quidam episcopus terre tue in animo tibi fore nunciavit, apostolice aule militandum dares cum aliquanta multitudi eorum, qui sibi fidi milites essent — **ducem ac principem et defensorem christianitatis fieri optamus).**

Sprijeđa smo pokazali kako je F. Šišić protumačio sadržaj ovoga pisma. Međutim, odličan dojam koji je Šišić svojim prijedlogom ostavio u historiografiji, pokvario je 1957. god. M. Barada kad je, kako je već rečeno, »uređujući« kronologiju papinskih poslanstava u XI st. Amikovo zarobljenje hrvatskog kralja prebacio u 1074. god. čime je, dakako, otpala mogućnost da se Grgurevo pismo odnosi na zbivanja u Hrvatskoj i Dalmaciji. Priznala sam da je moja pogreška bila u tome što sam bez provjeravanja prihvatila Baradinu dataciju.

Premda se, dakle, što se kronologije tiče, vraćamo Šišiću, čini nam se da bi iz ovoga pisma ipak mogli »izvući« nekoliko dragocjenih podataka **o nazorima i shvaćanjima** velikoga Grgura VII. Takvi podaci u pismu nisu Šišića odveć zanimali.

Prije svega, Grgur nije osobito oduševljen što mu se stari prijatelj ništa ne javlja. To ga ljuti to više što Sven II treba da zna da je upravo njemu, Grguru VII kao papi povjerena **sveopća vlast** ne samo nad vjernicima, nego i nad vladarima. Uostalom, i danski vladar može zahvaliti svoju zemaljsku vlast samo Bogu, neka dakle pazi kako vlada i što radi. Čini se da je kraljevu šutnju uvje-

¹³⁶ Kralj Sven II je već Aleksandru II »izrazio želju da dobije vlastitu nadbiskupiju i patrocinium Petri te je počeo plaćati Petrov novčić.« Tu ideju je, kako dalje kaže F. Kempf, prihvatio i Grgur VII, ali se nije »usudio donijeti nikakvu odluku«. Velika povijest Crkve, III/1, str. 422.

tovao sam Grgur koji mu nije poslao ono što je bilo dogovoreno još za Aleksandra II, a to su **počasti za kraljevstvo i metropoljski znak** (palij) za njegovu crkvu. Nije li i danski kralj tražio krunu?

No, Grgur zaboravlja na kraju pisma na prijekore jer nužno treba danskog kralja »**protiv bezbožnika i božjih neprijatelja**«! I to, Grguru nije potrebna duhovna, nego materijalna pomoć ili točnije trebaju mu **danski vitezovi i dranski kraljević** koji će doći svladati ove bezbožnike, a za nagradu će **danski kraljević postati vojvodom i vladarem u toj heretičkoj zemlji!** Šišić je ove riječi tumačio vrlo odlučno: one se odnose na hrvatsko-dalmatinsku državu »i ni na koju drugu«! Prenijevši tako, namjerno ili nenamjerno, težište čitava pisma na **heretike** mjesto na **zemlju, kraljevstvo** koje se danskom kraljeviću nudi, Šišić je raspravu usmjerio u krivom pravcu jer je pošto poto trebao dokaze za svoje heretike — hrvatske glagoljaše. Namjerno je previdio da će danski kraljević biti **dux et princeps** u zemlji koju će pokušati preoteti hereticima. Tek na trećem se mjestu u Grgurevu pismu spominje kraljevićeva uloga zaštitnika kršćanstva, što, razumije se, Grgur ne čini nenamjerno.

Takav Grgurov poziv u početku 1075. god. mogao se u situaciji kakva je bila u Hrvatskoj i Dalmaciji odnositi samo na Zvonimira, o čemu smo već sprijeda raspravljali. Jer Zvonimir je zaista drski heretik, Grgurov protivnik jer je još uvijek u taboru cara Henrika IV.

Prema tome, u jeku borbe između dva velikana, Grgura VII i cara Henrika IV **heretici su svi politički protivnici pravoga pape Grgura VII!** Zvonimir je heretik u prvom redu zato što ga najprije u Dalmatinskoj marki, a zatim i u Hrvatskoj Krešimira IV nije postavila **auctoritas apostolica!** Da je doista riječ o shvaćanju reformnoga papinstva, pokazuje ponašanje danskog kralja koji također želi za sebe krunu, a za svoju crkvu samostalnost. Stoga je sasvim jasno da se papinstvo zahvaljujući najviše **naslijeđenoj apostolskoj vlasti** uzdiglo nad svjetovne vladare, pa tako oni koji nisu pripadali carskom taboru sami žele primiti iz Rima vanjske znakove svoga kraljevskog dostojanstva. Grgura VII je po svojoj prilici smetalo što za njegova predšasnika Aleksandra II nije papinstvu pošlo za rukom u Bizantskoj Dalmaciji i u »Sklavinijama« u zaleđu, osim u Hrvatskoj, nametnuti to novo načelo. I on je morao gledati kako upravo u toj Hrvatskoj heretici, dakle Zvonimir, preuzimaju vlast i stoga je za papinske pojmove sasvim razumljivo da se protiv takvoga vladara treba boriti i tražiti vojničku pomoć od starih prijatelja. Ponuda danskom kraljeviću više nego jasno potvrđuje kako Grgur VII zamišlja pravo reformnog papinstva nad evropskim vladarima s kojima može doći u vezu: on će postaviti danskog kraljevića za vladara u Zvonimirovoj zemlji. To je njegov, papin, »regimen universale«!

Međutim, kao što je poznato, Grgur VII nije nikad dobio odgovor na svoje pismo iz Danske. Stoga je već Šišić istakao da je veliki papa »protiv hrvatskih 'heretika' našao drugog pomagača«, naime, **Normane!**¹³⁷

¹³⁷ Povijest Hrvata, str. 547.

3. Amiko odvodi hrvatskog kralja u zarobljeništvo.

Kad je sipontski nadbiskup **Gerard** u svojoj drugoj jadranskoj misiji, o kojoj će još kasnije biti govora, potkraj 1075. god. rješavao različite crkvene poslove, onda ga je, među ostalima, zamolio i opat samostana sv. Krševana da presudi čija je cella sancti Johannis- u Telašćici koju je spomenutom samostanu oteo zadarski biskup Stjepan. Nakon donesene presude u opatovu korist, u samostanu je vjerojatno sastavljena **isprava o presudi** koja ima ovakvu, zaista neobičnu, ali za nas vrlo važnu **dataciju**: »In anno MLXXV ab incarnatione domini nostri Iesu Christi, mense nouembris, ea tempestate, qua comes Amicus regem Croatie cepit.«¹³⁸ U prijevodu: U godini od utjelovljenja gospodina našeg Isusa Krista 1075-oj, mjeseca studenoga, u ono burno vrijeme u kojem je knez Amiko zarobio kralja Hrvatske.

Već je sprijeda bilo dovoljno jasno protumačeno da hrvatski kralj koga zarobljuje normanski knez Amiko ne može biti ni **Krešimir IV** (koji je odavno mrtav), ni **Slavac** (koji uopće nije bio hrvatski vladar), nego samo **Zvonimir** koji je nakon Krešimirove smrti bez sumnje uzeo naslov hrvatskog kralja. Gledamo li na Zvonimirovo »napredovanje« sa stajališta reformnog Rima, to nema nikakve sumnje da je Grgur VII, nakon što nije dobio zatraženu pomoć iz Danske, morao tražiti, kako Šišić reče, drugoga — pomagača.

Šišićeva je zasluga da je upozorio kako ti pomagači mogu biti južnoitaljski Normani, ili točnije neki članovi »plemena Amika«, pa se i potrudio da prikaže odnose među Normanima od dolaska u južnu Italiju do Grgureva pontifikata.¹³⁹ Treba Šišiću vjerovati kad piše da nije bilo nikakvo iznenađenje kad se 1075. god. Amikova mornarica pojavila pod Rabom.

Naime, među normanskim vitezovima koji su se istakli u bojevima s Bizantom u južnoj Italiji, u Pulji četrdesetih godina XI st. bili su **Valter** i **Petar**, »sinovi normanskog viteza Amika, pa je onda i kod diobe osvojenih česti Apulije na početku 1043. zapao Valtera grad Civitate, a Petra Trani.¹⁴⁰ Otvorena borba za vlast u Pulji izbija 1057. god. kad je **Robert Guiscard** izabran apuljskim vojvodom, jer su tada ustali i Petar i Valter koje je novi vojvoda morao pokoravati i svladavati oružjem. Knez Valter umire oko 1060. god. i ostavlja sina **Amika II** koji ostaje protivnik Robertov. Stoviše, Amiko II traži protiv Roberta Guiscarda pomoć u Bizantu. Kad je Bizant zaista poduzeo rat protiv Roberta, Amiko je na strani carstva te osvaja jadranski grad Giovinazzo nedaleko od Barija (1068).¹⁴¹ U daljem međusobnom ratovanju polazi Robertu za rukom osvojiti Amikov Giovinazzo i Trani, primorati Amika i Petra na pokornost te »otada ostade Giovinazzo stalno u neposrednoj vlasti Roberta Guiscarda.« U tom trenutku, ističe dalje Šišić, dolazi Amiku poziv dalmatinskih gra-

¹³⁸ Documenta, str. 99; CD I str. 136—137.

¹³⁹ Povijest Hrvata, str. 547 i d.

¹⁴⁰ N. dj., str. 548.

¹⁴¹ N. dj., str. 549.

dova da im dođe u pomoć protiv hrvatskog kralja (Šišić naravno misli protiv Slavca). Kako se Amikov Giovinazzo nalazio u nadbiskupiji Gerardovoj, Šišić misli da je nadbiskup Gerard sam svjetovao dalmatinskim gradovima da pozovu Normane. Ali, »veoma je vjerojatno i to, da je kod toga učestvovao i sam papa Grgur VII, jer se mora kao sigurno držati, da je legat stajao u saobraćaju s papom u vrijeme svoje misije.« U prilog svojoj pretpostavci Šišić navodi Amikov položaj 1074. god. kad se »opet osjećao nezavisnim gospodarom, jer izopaćenjem vojvode Roberta Guiskarda (u martu 1074.) bješe on odriješen od svake pokornosti spram svoga lenskoga gospodara što ga je dabome ujedno i približilo Grguru VII.«¹⁴²

Ove Šišićeve pretpostavke učvrstio je G. Praga (kako je sprijeda pokazano), tako da zaista danas smijemo zastupati mišljenje da je rimski biskup obnovio svoje prijedloge o tome da nakon uklanjanja heretičkog hrvatsko-dalmatinskog kralja postavi na ispražnjeno prijestolje svoga kandidata. Razumije se, »auctoritate apostolica«!

Stoga G. Praga nije imao pravo samo tada kad je dokazivao da je Amiko papin vitez i kao takav njegov »brachium saeculare«, dakle njegova »svjetovna četa«, nego i tada kad je raščišćavao pitanje tobožnjeg prvog čuda rapskog zaštitnika i sveca sv. Kristofora. Vidjeli smo da je Praga našao uistinu prihvatljiv odgovor na pitanje kako je moguće da se rapska svetkovina »prve pobjede« slavi isti dan kad je normanska mornarica pobijedila hrvatskog vladara, iako je za tu pobjedu bio zaslužan normanski zaštitnik sv. Nikola, a ne rapski svetac sv. Kristofor. Pragi nadalje pripada zasluga da je upozorio na ispravu kesanske općine iz 1071. god. izvadivši iz nje podatke koji se odnose na hrvatsko-normansku borbu pred Caskom ili Novaljom.

Ostalo nam je naći po mogućnosti odgovor na pitanje kako se moglo dogoditi da je Amiko zarobio Zvonimira upravo kod otoka Paga ili točnije kod **Kese** (dan. Caska), koja je u Zvonimirovo vrijeme bila posebna i to ne mala dalmatinska općina!

Kad sam pred trideset godina u habilitacionoj radnji raspravljala o »**Falsifikatima u povijesti Paga**«,¹⁴³ nilo mi se opravdanim da među grube rapske falsifikate ubrojim ispravu kesanske općine iz 1071. g. U njoj mi se tada činilo gotovo sve toliko sumnjivim da sam ogorčeno zaključila kako je »bitni sadržaj ove listine potpuni nesmysio«. ¹⁴⁴ Štoviše, jedan od mojih najjačih dokaza bila je tvrdnja, koja se u ispravi ponavlja, da je spomenuta općina »comunitas«, izraz koji je u doba narodne dinastije nepoznat. Smatrala sam također da kesanska općina nije mogla posjedovati samostan sv. Petra, što naravno nije bilo točno. Tako se dogodilo da me mladenačka strogost i prevelika kritičnost prema izvornom materijalu toliko daleko odvela da nisam imala strpljivosti iz ove

¹⁴² N. dj., str. 550.

¹⁴³ Vidi prvi dio koji je pod naslovom »Rapski falsifikati« štampan u Zborniku Instituta za hist. nauke u Zadru 1955, str. 37—57.

¹⁴⁴ N. dj., str. 48.

isprave, koja je zaista falsifikat, izvaditi one podatke koji su odražavali historijsku stvarnost XI stoljeća na otoku Pagu! Pokušat ću nadoknaditi taj mladenački propust danas i na taj način nastojati da ispravim ono što sam pred trideset godina propustila učiniti.

Naime, u spomenutoj radnji nisam uzela, ali nisam ni mogla uzimati u obzir arheološke rezultate koji su tek nedavno otvorili mogućnost da u srednjovjekovnoj Kesi ili Kisi naziremo neposrednog nasljednika antičke Cisse. Daka-ko, za takav zaključak ne bi bilo dovoljno svjedočanstvo cara Konstantina VII Porfirogeneta o imenu otoka u njegovo vrijeme. Mnogo nam je važniji Skokov zaključak o vrijednosti naziva Kessa Veterana, kako otok naziva kneginja Darija 1212. god. Naime, »izgovor k pred e za rimsko Cissa« može prema Skoku značiti samo to »da se je i u ovom gradu govorio stari dalmatinski romanski dijalekt, koji se odlikovao baš ovakvim izgovorom ovdje kao i u Dubrovniku«. ¹⁴⁵

Upravo pridjev *veteranus* koji je u tom obliku sačuvan još jedino u rumunjskom jeziku novi je dokaz da su tako stari romanski stanovnici Kese nazvali »staru Cissu«. Prema tome, izuzetni lingvistički dokazi govore protiv cara Konstantina VII i njegove tvrdnje da je Kissa nenaseljen otok. Drugim riječima, u prostoru današnje Caske zadržao se kontinuitet naseljenosti, što su potvrdila i najnovija arheološka otkrića. Točno je doduše da još nisu izvršena iskapanja, ali ipak starokršćanske grobljanske bazilike u Gaju i Jazu sa sarkofazima uokolo, koje su nastale na periferiji Novalje, kao i ostaci gradske bazilike na svoj način svjedoče o veličini naselja i o jakosti kršćanske zajednice na tom području. Bazilika u Novalji je prema mišljenju A. Šonje bila vrlo velika jer je »njezina apsida gotovo dva puta veća od apsida Eufrazijeve bazilike u Poreču«, a prema istom autoru tako veliku apsidu nije imala niti gradska bazilika u Saloni. ¹⁴⁶ Uz baziliku je bio, po svoj prilici, i martirij i krstionica. Sve su to razlozi koji su Šonju naveli na zaključak da je na području Novalje u kasnoj antici bilo »veliko i napredno naselje«. ¹⁴⁷ Zaključak s kojim se lako možemo složiti. Utoliko više što bazilike odaju »bogatstvo raznolikog ukrasa od mramora i mozaika«, a u gradskoj bazilici, kao što je poznato, nađen je dragocjeni relikvijar! ¹⁴⁸ Stoga je prema mišljenju Šonje Kesa bila na neki način predodređena da bude i biskupsko sjedište, pa isti autor zastupa gledište da je Vindemije »episcopus sancte ecclesie cessenensis« (koji se spominje na crkvenom saboru u Gradu 579. god.) stolovao u liburnskoj a ne u istarskoj Cisi, ¹⁴⁹

Cini se uistinu da Šonje ima pravo jer to što kasnije u ranom srednjem vijeku stara Kesa nema svoga biskupa već je njegovo područje pod jurisdikcijom rapskoga biskupa, nije protudokaz izvanrednom položaju Kese u VI st.

¹⁴⁵ Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima I, Zagreb 1950, str. 69—70.

¹⁴⁶ A. Šonje, Kasnoantički spomenici na otoku Pagu, »Peristil« 24, 1981, str.

¹⁴⁷ N. dj., str. 17.

15, 17.

¹⁴⁸ A. Badurina, Ranokršćanski relikvijar iz Novalje, IX Kongres arheologa Jug., Zadar 1972, Materijali XII, str. 297—318.

¹⁴⁹ Vidi: A. Šonje- n. dj., str. 22—24.

Sve to upućuje na zaključak da je 552. god. kad je obnovljena Justinijanova vlast nad Totilinom Liburnijom, ona s cjelovitim područjem, a **to znači i sa Zadrom**, vraćena pod vlast grčkoga cara. Budući da se na crkvenim saborima u Saloni 530. i 533. god. spominju **zadarski i rapski biskup**, nema nikakve sumnje da su oba prelata već tada dijelila između sebe teritorij otoka Paga tako da je granica bila »**prastari zid**« koji se nalazi sa sjeverne strane ruševine ranoromaničke crkve na Stomorici, nekoliko kilometara od Novalje.¹⁵⁰ I zato kad se 1292. god. završava borba između rapske i zadarske općine oko granica, onda je Rabljanima dosuđen »totum Lonum et totam Noualiam cum suis pertinentiis et totam Chissam et castrum Noualee cum suis pertinentiis vsque ad **predictos antiquos muros**, qui dicuntur sancta Mauricia«.¹⁵¹

Stoga nisam bila u pravu kad sam 1955. god. tvrdila da su Rabljani u borbi za Pag išli tako daleko da su **izmislili kesansku općinu!** Dakako, nakon 552. god. nije bilo posebnih razloga da se ovako velika **kršćanska**, a to znači, posve razumljivo, i **politička organizacija** na otoku Pagu briše, iako ona nakon nestanka biskupa Vindemija nije imala toliko snage da se i dalje bori za održavanje vlastite biskupije.

No, za pitanje o kojem ovdje raspravljamo, nastojeći otkriti zašto se Zvonimir po svemu sudeći sklonio u Kesi, odlučnu riječ imaju nazivi za to naselje u XII st. Naime, kad 1174. god. dužd Sebastijan Ziani izdaje zadarskom knezu Rogeriju Maurocenu (Morosiniju) »cartam concessionis« za Kesu, onda naglašava da mu daje »castrum Kesse cum omnibus suis habentitiis et pertinentiis intus et foris usque ad campum Lonis, quod est versus Arbes, quod quidem castrum positum est in insula Pagi, quod est de iure et pertinencia nostra nostrique ducatus«.¹⁵² Dužd zatim »investira« kneza Rogerija u posjed Kese »cum omni districtu et honore«, koji njemu pripada. Kad se 1178. god. pred zadarskim nadbiskupom Lampridijem rješava spor između Rabljana i kneza Rogerija, onda je predmet spora »**comitatus insule Kesse**«!¹⁵³ Kako su Mauroceni tada istjerani iz Zadra, Rogerije gubi parnicu i zadarski nadbiskup presuđuje: Zadrani i Rabljani neka podijele otok! Rabljani koji su tako mislili jednostavno istjerati Maurocene iz svoga dijela otoka, ustraju u naručenim svjedočanstvima datiranim 1199. godinom¹⁵⁴ na činjenici da njima pripada »insula **Loni cum tota Novalia**«, tvrdnja kojom nastoje zaobići naziv **Kesa** s providnom namjerom da potvrde kako Mauroceni nisu već više od trideset godina imali što tražiti u njihovoj polovici otoka Paga. Da su takvi napori bili uzaludni pokazuje nagodba sklopljena 1200. g. između kneza Rogerija i rapskih predstavnika u Osoru o

¹⁵⁰ N. dj., str. 20.

¹⁵¹ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni CDS VII*, str 91—92.

¹⁵² CD II, str. 136.

¹⁵³ CD II, str. 152.

¹⁵⁴ CD II, str. 366—368.

novaljskim solanama.¹⁵⁵ Još 1203. god.¹⁵⁶ oprašta dužd Henrik Dandolo knezu Rogeriju sve daće i plaćanja koja mu je dužan plaćati godišnje **pro castro Kesse**«, vjerojatno zato što je knez **ponovno utvrdio Kesu i to na vlastiti trošak**. Naime, neki Zadrani Bolješa svjedoči u Veneciji da u ono vrijeme kad je dužd Henrik dao knezu Rogeriju »castrum Kesse cum omnibus suis pertinentiis«, otok **Skerda**, »que est posita in capite insule Maonis, erat de iure pertinentia iam dicti castri Kesse«. Svjedoku je poznato i to da je knez Rogerije otkad je od dužda zakupio »čitav kastrum sa svim njegovim pripadnostima **ponovno izgradio spomenutu utvrdu**«! Zatim nastavlja: »A nakon toga su ljudi iz već spomenutog razrušenog Zadra zajedno s bratom gospodina kralja Ugarske **razrušili već spomenuti kastrum**«!¹⁵⁷

Spomenimo još dva za naše pitanje odlučna dokumenta. Prema prvom, vjerojatno falsificiranom, to jest presudi dužda Petra Ziana iz 1205. god. nasljednici kneza Rogerija tuže rapskog kneza Ivana pozivajući se na »unum priuilegium continens in feudum eis concessum **castrum Chisse cum suis pertinentiis**«. ¹⁵⁸ Knez ih smeta u posjedu kesanskog kneštva. Tom se prilikom prvi put, koliko je danas poznato, rapski knez služi protiv Maurocena »starim povlasticama koje su načinjene u vrijeme Krešimira, kralja Hrvatske«. Duždu tada, to jest 1205. god., nije stalo do Maurocena i želi zaštititi Rabljane te zato presuđuje u njihovu korist.

Ali, drugi dokument, ugovor između kneginje Darije i njezinih sinova Roberta i Petra s rapskom općinom (iz 1212. god.)¹⁵⁹ govori o sasvim drugačijim odnosima: Darija obećaje Rabljanima, u svoje ime i u ime svojih sinova da će im dopustiti ukoliko izaberu njezina sina Roberta za svoga kneza da uživaju »**omnia iura et rationes quos ipsa habet in Kesse Veterana**«¹⁶⁰ cum omnibus ad eam pertinentibus«, ali uz uvjet da općina uživa njezine prihode na Pagu samo

¹⁵⁵ CD II, str. 346. (Da *gale de salinis de Novalia*«. Upravo činjenica da se još u XII st. i naselje i utvrda nazivaju **Kesa** ili **Kisa**, a **nikad Novalja**, govori u prilog pretpostavci da je stara općina zadržala i staro rimsko ime. Novalja je dakle novo naselje nastalo bez sumnje na **krčevini**! Uostalom, već je **Skok** (n. dj., str. 68) odbio kao neprihvatljiv prijedlog etimologa da se nastajanje naziva Novalja protumači pridjevom **navalis**, tobože zbog toga što se kod toga mjesta održala neka pomorska bitka u antici. Potvrdu mišljenju da je riječ o **novim nasadama** na krčevini nalazimo u potvrđnici Aleksandra III za samostan sv. Kuzme i Damjana, gdje se među ostalim, kaže: »Sane **novalium vestrorum**, quod **propriis manibus aut sumptibus colitis** siue de nutrimentis animalium vestrorum nullus a vobis decimas presumat exigere.« (CD II, str. 155).

¹⁵⁶ CD III, str. 26.

¹⁵⁷ CD III, str. 31. I ovaj je dokument rječiti dokaz da naselje i utvrda još nose staro rimsko ime.

¹⁵⁸ CD III, str. 47.

¹⁵⁹ CD III, str. 110.

¹⁶⁰ Ponavljamo za Skokom: upravo ovaj naziv **Kessa Veterana** svjedoči da se općina ili grad na mjestu stare Cisse još u XIII st. naziva onako kako su ga prozvali **romanski stanovnici** koji su u ranom srednjem vijeku nastavili život u istom starom naselju.

tako dugo dok njezin sin bude rapski knez. Naselili i knez Robert nekoga na Pagu, sam će i uživati prihode od novih naseljenika. Nadalje, kad knez pođe na Pag, Rabljani su dužni njemu i njegovoj pratnji dati ručak »pro recordatione tenute eiusdem pertinencie concessa.« U ugovoru se dodaje da će Rabljani moći uživati tako dugo »predictum locum Kesse« dok budu članove porodice Maurocena birali za svoje knezove.

Ova dragocjena svjedočanstva o Kisi ili Kesi do početka XIII st. omogućuju nam vrlo važne zaključke o tom naselju i općini u ranom srednjem vijeku. **Prvo**, i najvažnije jest svjedočanstvo da je naselje nastalo na tlu stare rimske Cisse i da nije bilo prekida u životu toga naselja u ranom srednjem vijeku. Život je tekao dalje, iako po svoj prilici u znatno skromnijim materijalnim uvjetima. Ali, ni vjerski se život u tom gradu ne prekida nego nastavlja, pa valja pretpostaviti da je bio jednako tako živ kao i u ostalim dijelovima Bizanske Dalmacije. Zato je sasvim razumljivo da su na općinskom zemljištu odnosno području nicali samostani kao što je bio onaj sv. Petra na Iloviku.

Drugo, za kesansku je općinu bila isto tako važna činjenica da je uspjela sve do druge polovice XII st. **zadržati vlast nad okolnim otocima**, prije svega **Škardom, Maunom i Neumama**.

Treće, sigurnost i zaštićenost daje naselju i u ranom srednjem vijeku izvrstan **geografski položaj**, ali i **utvrde** koje su ga branile. I kao što je Normanima bio glavni cilj **kesanski kastrum** oko kojega su se vrlo vjerojatno vodile najžešće borbe sa Zvonimirom. Tako je i Andrija Arpadović nakon četvrtog križarskog rata srušio kesanski kastrum kako bi osvetio mletačko rušenje Zadra. Lako je moguće da su Normani tako temeljito razorili kesansku utvrdu da ona sve do druge polovice XII st. nije bila posve popravljena, pa je to učinio tek knez Rogerije kad je zakupio od Venecije kesansko kneštvo. Stoga nije neopravdan zaključak da se Zvonimir povlači na najsigurniju **utvrđenu točku** svoje **Dalmatinske marke** ili točnije svojega **kraljevstva Dalmacije** u uvjerenju da će odatle početi lakše borbu protiv Zadra i ostalih gradova Donje Dalmacije koji nisu htjeli pristati uz njega i prihvatiti njegovu vlast. U toj ga namjeri sprečavaju Normani koji ga odvođe u zarobljeništvo.

I napokon **četvrto**, valja tražiti razlog zbog kojega se Pag u Zvonimirovo vrijeme pretvara u »glagoljaško gnijezdo«. Već je P. **Skok** odavno isticao da Pag u »toponomastičkom pogledu ide u isti red sa Cresom i Lošinjem, t. j. ovdje ima samo neznatan broj starih romansko-dalmatinskih naziva za konfiguraciju obale i terena, za rtove, uvale, obrađene čestice i uzvisine.«¹⁶¹ No, i toponimi romanskoga podrijetla ne govore o romanskom, nego slavenskom stanovništvu otoka jer, kako Skok tvrdi, spomenute su toponime Slaveni »posudili« od Romana.¹⁶²

¹⁶¹ Slavenstvo i romanstvo, str. 70.

¹⁶² N. dj., str. 71.

Drugim riječima, isti oni razlozi koji su dalmatinsko svećenstvo potakli da za svoje vjernike izbori »Metodovu doktrinu« ili slavenski liturgijski jezik, dali su povoda i kesanskom svećenstvu da uvede, njeguje i bori se za slavenski liturgijski jezik. U tom su uspjeli čini se utoliko prije što do njihova otoka, vjerojatno, nije tako snažno dopirao kamaldoljanski pokret. O slavenskom jeziku i pismu svjedoči na svoj način i spomenuta isprava kesanske općine iz 1071. god. u kojoj za otok Susak nije upotrebljen latinski oblik **Sansego**, nego slavenski **Sansicovo!**¹⁶³ Zato je Kesa Veterana bila, čini se, uistinu u drugoj polovici XI st. »glagoljaško gnijezdo« koje se ogorčeno borilo protiv **reformista** ili **papista** u susjednoj zadarskoj crkvi. Ta papističko je područje počinjalo svega nekoliko kilometara od njihova grada, iza **velikoga bedema** koji je činio stoljetnu, a možda i tisućljetu granicu između najvećih kvarnerskih otoka i zadarskog kopna.

4. Druga Gerardova misija u Dalmaciji

O ovom drugom Gerardovom poslanstvu u Dalmaciji saznajemo posve slučajno. Naime, da nije bilo, kako smo naprijed vidjeli, sukoba između opata sv. Krševana Petra i zadarskog biskupa Stjepana oko crkvice u Telašćici i da Gerard nije vrlo vjerojatno sam dao nalog da se u samostanskom skriptoriju napiše isprava o presudi, ne bismo mnogo znali o njegovoj »zimskoj misiji« 1075. god. Gerard je došao u naše krajeve u studenom i tada je održao, kako ćemo vidjeti **dva crkvena sabora**, jedan u Splitu i drugi u Solunu. Budući da je opat samostana sv. Krševana donio na sabor Teuzovu presudu iz 1060. god., Gerard zapovjeda zadarskom biskupu Stjepanu da opatu vrati posjed i odmah ga uvede u njega.¹⁶⁴

Međutim, Gerardova isprava izdana na crkvenom saboru u Splitu nije jedino svjedočanstvo o drugoj misiji sipontskoga nadbiskupa u Dalmaciji. Jer kako Gerard reče, njegov ga je gospodar poslao »u one strane«, pa je takvo dosta neodređeno izražavanje upućivalo na zaključak da Gerard nije imao posla samo u dalmatinskim gradovima. I doista. Kad **Toma Arhidakon** u svojoj **Salonitanskoj povijesti**¹⁶⁵ opisuje dolazak Grgura VII na papinsku stolicu, odmah nakon toga opisa dodaje: on je dakle poslao »u dalmatinske strane« časnog muža siponskog nadbiskupa **Girarda** koga je splitski nadbiskup veselo i časno primio. Girard je, priča dalje Toma, pozvao sve sufragane salonitanske metropole i kad su stigli, **provincialem cum eis sinodum apud Salonam** debita maturitate celebravit.« Prema Tominu pisanju na tom su solinskom saboru prisutni ovi sufragani splitske crkve: najprije sam nadbiskup **Lovro**, zatim »drugi nakon njega **zadarski biskup Stjepan**«, nadalje Ivan Trogirski, Formin Ninski, Grgur Rapski, Teodozije Belgradski, Grgur

¹⁶³ N. dj., str. 46.

¹⁶⁴ Documenta, str. 99; CD I, str. 136—137.

¹⁶⁵ Thomas, str. 53.

Hrvatski, Bazilije Osorski i neki drugi. Na tom je saboru, nastavlja Toma, uspostavljena ninska biskupija. U međuvremenu je Girard, kako dalje piše Toma, za boravka u Splitu pustio iz zatvora svećenika Vulfa koji je sjedio ondje dvanaest godina.¹⁶⁶

Prema tome, i Toma zna da je Gerard održao **dva sabora**: jednoga u Solinu i drugoga u Splitu.

Ako gledamo koga sve Gerard poziva na sabor u Solin, onda će nam se nametnuti zaključak da poslanik namjerno odabire **hrvatski politički teritorij** kako bi se na sabor mogli uputiti ne samo biskupi iz **hrvatskog kraljevstva** (hrvatski i belgradski), nego i **shizmatički** prelati kao što su Grgur iz Raba i Bazilije iz Osora! Već sama činjenica da su se spomenuta dvojica usudila doći na solinski sabor dokazom je da su se na Rabu i Osoru bitno promijenili odnosi i da su ondje mjesto »carevačkih« postavljeni »papistički« pristaše. Drugim riječima, mjesto **Domane**, biskupa koji se opro normanskoj opsadi grada Raba, postavljen je **Grgur**, pa je Rab također izgubljen za protureformni pokret. Slično se moralo dogoditi i na Osoru, gradu iz kojega je nekoć morao bježati Lovro koji je kasnije izabran za splitskog nadbiskupa. Novi osorski biskup je Bazilije, pristaša dakako Grgura VII, koji se odaziva pozivu i dolazi u Solin. O raspoloženju belgradskog biskupa Teodozija ne možemo ništa reći s obzirom na to da na splitskom saboru boravi belgradski biskup Prestancije, pa je možda moguće da njih dvojica nisu zastupala istu politiku. Naime, stječe se dojam, kako ćemo vidjeti, da se na splitskom saboru prelati koji nisu bili skloni prihvatiti Zvonimira za svoga vladara.

Prema tome, na ovaj ili onaj način neki shizmatički biskupi su pod dojmom Zvonimirove sudbine ipak pristali na razgovor s poslanikom Grgura VII. Više je nego vjerojatno da se glavni razgovor kretao oko novoga kandidata za prijestolje, dakle razgovaralo se o tome tko će naslijediti zarobljavanja (hrvatski i belgradski), nego i »shizmatički« prelati kao što su Grgur da pristanu uz Zvonimira bila uspostava ninske biskupije. Dakako, sada unutar hrvatskog političkog teritorija. I ninska biskupija koja je, kao što je poznato, 928. god. bila ukinuta, vraćena je u život i već njezin biskup Formin sjedi među prelatima na solinskom saboru. Stoga uspjeh koji Gerard postiže u Solinu i nije tako malen: uz Grgura VII su napokon pristali i dvojica nekadašnjih heretičkih biskupa tako da se reformnom papinstvu opire još jedino **krčki biskup!**

Sva je prilika dakle da su osorski, rapski, belgradski i hrvatski biskup pristali na Gerardov prijedlog da se Zvonimir vrati u Dalmaciju, ali da se u isto vrijeme i ponovno popne na Krešimirovo prijestolje.

Solinski sabor je sazvan izvan zidina Dioklecijanove palače najvjerojatnije zato što spomenuta četvorica biskupa nisu htjela poći u Split. Razu-

¹⁶⁶ Thomas, str. 54.

mije se da je u Solin bio pozvan i nadbiskup Lovro jer je njegova dužnost kao metropolite ti bila sazivati crkvene koncile na vlastitom crkvenom području. Njega se također moralo pitati pristaje li na uspostavu ninske biskupije, jer se on u krajnjoj liniji mogao protiviti takvu prijedlogu.

Riješivši solinsko raspravljanje na najbolji mogući način Gerard odlazi u Split kamo također po papinoj želji saziva »sveti sinod«. Teško je ustanoviti tko se sve osim Lovre odaziva pozivu, jer u Gerardovoj spomenutoj presudi u korist samostana sv. Krševana spominju se uz Lovru samo još trogirski biskup **Ivan** i beogradski **Prestancije**.

Međutim, teško je povjerovati da je u Splitu na saboru ostalo sve na rješavanju crkvenih pitanja ili crkvenih sporova. Zato nam se čini više nego opravdana pretpostavka da je Gerard i ondje postavio najvažnije pitanje koje je i Dalmatince moralo zanimati, naime, **gorući problem vladara!** Nije li više nego logična pretpostavka da je Grgur VII tada povjerio Gerardu tajni zadatak da svi dalmatinski biskupi složno prihvate Zvonimira za vladara! Jer je valjalo voditi računa o tome da nisu svi »reformni« biskupi bili oduševljeni ili točnije mogli biti oduševljeni s prijedlogom da na hrvatsko-dalmatinsko prijestolje dođe čovjek protiv koga su još nedavno ratovali pozvani Normani. Zato prijedlog o Zvonimiru kao novom vladaru koga će »uvesti« u kraljevstvo Grgur VII mora da je na splitskom saboru izazvao žestoke rasprave i nije isključeno da uopće nije jednoglasno prihvaćen! Očito se dalmatinski prelati na čelu sa nadbiskupom Lovrom nisu složili s Gerardovim prijedlogom da im Zvonimir bude vladar. Otpor koji je pružio Lovro ovaj puta reformnom Rimu bio je tako žestok i odlučan da je njegove posljedice osjetio Zvonimir i tada kad se popeo na hrvatsko-dalmatinsko prijestolje: **Splićani** predvođeni svojim nadbiskupom nisu nikad htjeli priznati Zvonimira za vladara!¹⁶⁷

Stoga tajna misija nadbiskupa Gerarda svršava polovičnim uspjehom: on uspeva u Solinu, ali doživljava potpun neuspjeh u Splitu i mora javiti svome gospodaru, vraćajući se u Rim, da nije uspio predobiti za svoj prijedlog najodličnijeg dalmatinskog prelata!

U prilog našoj pretpostavci da je Gerardova misija stvarno bila tajna i da nije na saboru mogao objaviti kako će raspravljati u prvom redu o novom vladaru, svjedoče poslanikove vlastite riječi o cilju splitskog saborovanja. On tvrdi da je došao učvršćivati istinu (firmans vera), proklinjati nedopušteno (execrans illicita) i odbaciti lažno (respuens falsa).¹⁶⁸ Takav prilično neodređen program kojemu je poslanik naravno mogao dati sadržaj

¹⁶⁷ V. Novak — P. Skok, *Supetarski kantular*, str. 213. U dataciji fundacijske isprave Zvonimir je samo hrvatski kralj! »Temporibus quoque domni Laurenti uenerabilis Spalatine sedis archiepiscopi, regi Chroatorum Sulnimir, nec non Valicze prioris.«

¹⁶⁸ *Documenta*, str. 99; CD I, str. 136.

Arh. inst. Beograd

kakav je htio bilo je po našem mišljenju tek pokriće za tajnu misiju o kojoj smo gore govorili.

No, gledajući na splitski sabor na ovaj ili onaj način, ostaje neprijeporna činjenica da se nadbiskup Lovro nije dao nagovoriti na to da heretičkog, tada još zatvorenog kralja Zvonimira prizna za vladara, pa makar ga predlaže i sam Grgur VII.

5. Zvonimirovi protivnici obećavaju duždu Dominiku Silviju da neće više dovoditi Normane u Dalmaciju.

Premda je obećanje nekih dalmatinskih građana dano duždu Dominiku 8. veljače 1076. god.¹⁶⁹ sačuvano tek u prijepisu iz XVI st. nema nikakve sumnje da je vjerodostojno i da svjedoči o nekim promjenama u Dalmaciji u početku 1076. god.

Spomenute je promjene, sudeći po sadržaju »promisije« izazvao — Bizant. Naime, došavši u Dalmaciju, dužd Dominik plovi najprije do Splita gdje poziva pred sebe **splitske odličnike**. Tako dolazi pred njega najprije **prior Valiza**, ali ne sam, jer uz tribuna Gaudina s njim su i devetorica Splitskana. Dužd je očito zahtijevao i predstavnike splitskih građana, pa je notar Petar zapisao da su pri obećanju bili i »universi concives maiores et minores«.

Predstavništvo **Trogira** je slično sastavljeno. Dolazi prvo trogirski prior **Vital**, uz njega su također devetorica odličnih građana (jedan od njih je arhidakon Sabacije), ali i »cuncti cumcives«.

Zadarski prior Kandid dolazi u pratnji suca Madija Sege i desetorice odličnika »sa svim građanima«.

Slična se skupina uputila pred dužda i iz **Belgrada**. Predvodi je prior belgradski **Dominik Just**, uz njega je biskupov brat Grgur i petorica odličnika te »omnes concives nostre civitatis«.

Prema tome, dužd poziva pred sebe predstavnike svjetovne vlasti u prvom redu **priore iz Splita, Trogira, Zadra i Belgrada** kako bi očito s njima razgovarao o nekom problemu. Još ne znamo zašto su se skupili, ali po **naslovima** koje dužd Dominik nosi možemo lako razabrati da je mletačkog vladara poslao Bizant. Jer Dominik nosi naslov »**dux Venecie et Dalmacie**«, a usto je i »**imperialis protoprophedrus**«.

Međutim, ovaj novi dužddev naslov »**dux Dalmacie**« ne bi bio toliko odlučan za stvarne političke odnose i za ocjenu Dominikove akcije kad predstavnici rečenih gradova ne bi nazivali Dominika — **senior noster**. Stoga neće biti sumnje da je carski dvor u gotovo bezizglednoj situaciji u Dalmaciji **dopustio duždu Dominiku da ukori one dalmatinske i hrvatske gradove** koji su se usudili pred nekoliko mjeseci pozvati Normane. Nakon što ih je uko-

¹⁶⁹ Documenta, str. 101 (s ispravnim datumom 8. II 1076), dok CD I, str. 137—138 prebacuje po Baradi, datum pregovaranja u 1075. god.

rio zbog pozivanja stranaca u carsku zemlju, dužd zahtjeva od predstavnika spomenutih gradova ovakav »proglas«: »Neka se nitko od naših građana ne usudi od danas i u buduće dovesti u Dalmaciju Normane ili strance.« Svejedno učini li takav prijestup neki građanin sâm ili sudjeluje u pozivu stranaca. Učini li ipak netko takav zločin, a ne uzmogne se zakonito ispričati, bit će kažnjen smrću i konfiskacijom imovine. Na notarsku su ispravu o toj »promisiji« stavili rukom svoje znakove (signum manus) prior Valiza koji je zamolio da se isprava napiše i za njim »svi gore napisani«. Ako je vjerovati daljem tekstu koroboracije, slijede znakovi nadbiskupa Lovre koji »ratifico et confirmo«, a za njim imena ninskog biskupa Formina, biogradskog biskupa Prestancija i opata samostana sv. Bartola Ivana. Međutim, notar nije zabilježio da su i oni ratificirali »obećanje«, pa je lako moguće da je to kasniji pripis. Naime, iz teksta je promisije više nego jasno da se dužd Dominik ne usudi pozvati na odgovornost nijednog dalmatinskog biskupa, a još manje nadbiskupa Lovru. Štoviše, među crkvenim dostojanstvenicima koji »potpisuju« obećanje nema ni trogirskog biskupa Ivana ni zadarskog biskupa nepoznata imena! Smijemo li iz te činjenice zaključiti da oni neće imati nikakva posla s »promisijom«? A to možda dalje dopušta zaključak da su se obojica prelata (Ivan je Rimljanin!) složila s Grgurovom politikom prije svega s Grgurevim povezivanjem s Amikom i njegovim vitezovima. Napokon, upravo biskup trogirski Ivan jedan je od njetkih prelata koji se odaziva, kako smo se mogli uvjeriti, Gerardovu pozivu na sabor u Split.

Međutim, kad pomno čitamo tekst ove »promisije« ne možemo se osloboditi dojma da se najodličniji građani dalmatinski u Splitu, Trogiru i Zadru zajedno s Biograđanima nisu odveć pokajali što su pozvali normansku mornaricu. Dakako, kad je već mletačka mornarica doplovila do njih nije bilo razumno opirati se ovom **novom dalmatinskom duksu!** Zašto mu dakle ne bi obećali da se takav »zločin« više neće dogoditi kad ih takvo obećanje i tako nije ništa stajalo. I u javnoj predstavi koju su upriličili na duždjev zahtjev nije im bilo teško zaprijetiti **vlastitim građanima** (nullus nostrorum civium) kaznama koje će ih stići pozovu li strance u Dalmaciju. Kao da takvo obećanje svjedoči da ni sam dužd nije smio optuživati bilo koji od četiri grada ili bilo koju gradsku upravu u ovim gradovima. Bez sumnje su svi priori i gradski prvaci složno poricali krivicu, pa se u krajnjoj liniji dužd mora zadovoljiti prebacivanjem krivice na **pojedine građane optuženih gradova!**

Tako je duždjev uspjeh bio stvarno skroman, iako je javna predstava »odreknuća« bila bez dvojbe vrlo svečana. Priorima se i članovima gradske uprave nije moglo dokazati da su sudjelovali pri pozivanju Normana, pa je dužd skupa sa zvučnim naslovom dalmatinskog duksa otputovao neobavljena posla kući. Točno je doduše da su predstavnici optuženih gradova nazvali dužda **svojim seniorom** ali što mu je takav naslov koristio kad se građani nisu obvezali ni na kakvu zakletvu vjernosti niti su dali bilo kakvo obećanje koje bi ih vezivalo uz dužda.

Zato je daleko od historijske stvarnosti tvrdnja D. Mandića¹⁷⁰ da je dužd Dominik zauzeo dalmatinske gradove. O takvom uspjehu nije ni sam mogao sanjati, ali niti bi mu Bizant tako nešto dopustio. Osim toga, Mandić nije zapazio da s duždem ne pregovaraju svi dalmatinski gradovi, nego samo oni kojima se upisivalo u grijeh da su pozvali Normane.

Međutim, dok nas ne iznenađuje da su se protiv Zvonimira digli Zadar, Trogir i Split koji su se opravdano bojali da će im taj heretički vladar nametnuti svoju vlast, dotle nije tako lako razumjeti ponašanje nekadašnje Krešimirove prijestolnice, naime, **Belgrada**. Možda je i to bio otpor čovjeku koji je najprije nametnut za bana Hrvatima, a zatim je otimao i Krešimirovo kraljevstvo oslanjajući se na cara Henrika IV i svoje rođake Arpadoviće. Ali, u ponašanju biogradskog priora, a vjerojatno i biskupa nalazimo potvrdu svojoj pretpostavci da spomenuta tri dalmatinska grada zajedno s hrvatskim Belgradom nisu pustila Zvonimira na svoj teritorij i zato nesretni »heretički« kralj **dočekuje Normane na granici rapsko-zadarskoga kotara**. Dalje nije smio niti mogao poći!

Dakle, ako je dužd Dominik mislio u veljači 1076. god. izvući za sebe korist zbog burnih vremena u kojoj se Hrvatska i Dalmacija tada nalaze, onda se neugodno iznenadio, jer je u obje zemlje našao dostojne protivnike. Njegova zvučna titula (koju je možda i sam uzeo) nije mu davala nikakvu zakonitu podlogu na osnovi koje bi dalmatinske gradove primorao na pokornost. Građani su ga doduše lijepo primili i još ljepše prevarili, tako da su mu od očito skupe šetnje do Splita ostali samo — troškovi.

Tako je Dominikova »vojna« novi dokaz da u veljači 1076. god. još nije riješeno pitanje zarobljenog Zvonimira. Ali, ona je u isto vrijeme i dokaz da Venecija i Bizant ne diraju Zvonimirovu dalmatinsku marku, to jest ono područje na kojem je on stvarno vladao prije nego što je pao u zarobljeništvo. Ne čine to izvan svake sumnje zato što se boje dirnuti u područje koje još uvijek pripada njihovu najvećem neprijatelju — caru **Henriku IV!**

6. Zvonimirova krunidba u Solinu.

Premda nije, kako nam se čini, Gerardu pošlo za rukom nagovoriti Zvonimirove protivnike da ga prime za svoga vladara, ipak Grgur VII ne oklijeva iskoristiti izvanrednu priliku koja mu se pružila kad su Normanj zarobili hrvatsko-dalmatinskog kralja. Sva je prilika da se i sam Zvonimir želio riješiti sužanjstva te je po svoj prilici Gerard putovao u Dalmaciju nakon što je postignut sporazum i između Zvonimira i Grgura VII. Zvonimir će se odreći svojih političkih saveznika i pristaša, priznat će Grgura svojim seniorom — u krunidbenoj zavjernici¹⁷¹ ga naziva **dominus noster papa Gre**

¹⁷⁰ D. Mandić, *Rasprave i priloci*, str. 302—308.

¹⁷¹ *Documenta*, str. 103—105; CD I, str. 139—140 (s pogrešnom godinom 1075.).

gorius! — a za uzvrat će mu papa pomoći do vlasti u kraljevstvu Hrvata i Dalmatinaca.

Kad je u početku 1076. god. Bizant odobrio mletački »pohod« u tu istu Dalmaciju koju je Grgurov poslanik htio pridobiti za svoga gospodara, onda se u Rimu nije imalo više što čekati. Uostalom, čim je Zvonimir pristao postati papin vazal, ugrožen je njegov položaj u Dalmatinskoj marki koja se tada još uvijek ubraja među zemlje zapadnoga cara i njegovih pristaša. Pregovori između Grgura VII i Zvonimira zato ostaju tajni, što je u krajnjoj liniji omogućilo zarobljenom vladaru da zadrži svoje naslove **rex Dalmacie** i **rex Croatorum** koje je prije zarobljena i mao. Oni su bili za nesretnoga vladara najdragocjenija osnova za pregovore s velikim papom.

Kad je J. Déer nedavno pisao o odnosu Grgura VII i Normana,¹⁷² onda je među ostalim, raspravljao i o tome kako treba tumačiti Zvonimirovu zakletvu Grguru VII. Déer se pita je li zaista Zvonimirovo kraljevstvo jednostavno podloženo Grguru VII i na to pitanje odgovara negativno. Upozorava, ne baš sasvim točno, da Hrvatska i Dalmacija nisu tada, 1076. god., prvi put od vojvodine podignute na kraljevstvo. Zvonimir je doduše bio samo dux prije krunidbe, ali zato je Petar Krešimir IV, kako misli, već prije njega bio kralj Hrvata i Dalmatinaca. Uostalom, nastavlja isti autor, i Ivan X daje Tomislavu 925. god. »den königlichen Rang«, a i Aleksandar II upućuje svoje pismo »regi et episcopis Dalmatiarum«.¹⁷³ Služeći se podacima iz falsificiranih isprava Déer smatra da »Gregors Rolle war also 1076 nur auf die Bestellung der Person beschränkt«, pa papi nije bilo do toga da se Zvonimiru nametne kao vrhovna vlast. On je tek ispitivao »podobnost« kandidata i odlučio podijeliti Zvonimiru kraljevsku titulu u prvom redu zato da time osigura provođenje svoje reforme na istočnoj jadranskoj obali.¹⁷⁴ U situaciji koja je nastala 1076. god. **auctoritas apostolica** je jedina mogla odlučivati može li Zvonimir ponovno sjesti na stolicu koju je zarobljenjem izgubio. Radilo se dakle, zaključuje Déer, i opet ne sasvim točno, o imenovanju za kralja. Lenski je odnos, po Déeru, učvrstio vezu između pape i Zvonimira tako da je bio kao neko dodatno jamstvo da će Zvonimir uistinu provoditi »ein kirchentreues und reformfreundliches Regiment«.¹⁷⁵ Legitimitet koji Zvonimiru daje Grgur VII uspješno je, prema Déeru zamijenio rođaćko pravo na prijestolje, koje, kako on misli, Zvonimir nije imao.

Stvarajući takve zaključke Déer, čini nam se, ne vodi dovoljno računa o **Grgurevim političkim planovima** koji su jasno došli do izražaja u sprijeda

¹⁷² Papstum und Normanneu. Untersuchungen zu ihren lehnsrechtlichen und kirchenpolitischen Beziehungen, Südosteuropäische Arbeiten 76 2, B. I, T. 2, München 1980, str. 53. i d.

¹⁷³ Prema tome Déer ostaje na danas odbačenom kriteriju za kraljevski naslov, to jest na terminu **rex**. Kad bi naslov **rex** bio odlučan, onda bismo i Trpimira i neretljanske vladare od Berigoja dalje morali nazivati kraljevima!

¹⁷⁴ N. dj., str. 54.

¹⁷⁵ N. dj., str. 55.

navedenom pismu danskome kralju Svenu II. Grgur se nije, kako se svatko mogao uvjeriti, namjeravao boriti za crkvenu reformu, već je sasvim otvoreno pisao da danskoga kraljevića namjerava postaviti za vladara u Dalmaciji. Dakako, ne zbog reforme nego zbog političkog suparništva s velikim protivnikom carem Henrikom IV. Drugo je, razumije se, pitanje kakav će program postaviti Grgur VII onome vladaru koga postavi na prijestolje. Zar može od njega zahtijevati drugo osim uobičajena svoga reformnog programa?

Sačuvana krunidbena Zvonimirova zavjernica¹⁷⁶ svjedoči o pomno pripremljenoj priredbi početkom listopada 1076. god. kad je u Solinu zakazano Zvonimirovo krunjenje. Za dan krunidbe je, kako je na to upozorio već D. Mandić, izabran 8. listopada, kad se slavi dan sv. Dimitrija, novoga Zvonimirova zaštitnika. Zvonimir dakle uz svoje »heretičko« dobiva i svetačko ime te zato i počinje zakletvu riječima: ego Demetrius, qui et Suinimir nuncupor! Vrlo je karakteristično da je s papom unaprijed dogovoreno da će se Zvonimir odreći svojih ranijih naslova (Dalmacie rex, banus Croatorum i rex Croatorum), a uzet će novi naslov **dux Croatorum et Dalmatinorum** kako bi ga papinski poslanik mogao »investirati« i postaviti u istim zemljama za kralja. Stoga se u krunidbenoj zavjernici i kaže: »A te domine Gebizo ex apostolice sedis legatione domini nostri pape Gregorii potestatem optinens... de Croatorum Dalmatinorumque regni regimine... inuestitus atque constitutus rex.« Međutim, Zvonimir nije mogao biti uveden u novu čast prije nego što ga je skupljeno svećenstvo i puk izabralo za kralja Hrvata i Dalmatinaca (sinodali et concordii totius cleri et populi electione). Izbor puka i svećenstva je, po svoj prilici, bio formalan i Zvonimir je vrlo vjerojatno bio »izvikan« (u takvim bi prilikama narod izvikivao »fiat«) prije nego što mu je opat Gebizo predao zastavu (vexillum, to jest papinsku zastavu kao znak vazalstva), mač, žezlo i krunu (per ense, sceptrum ex coronam), dakle vanjske znakove nove kraljevske vlasti. Ovaj prvi dio Zvonimirove zakletve početak je vazalske obaveze kojoj ćemo nastavak naći u završnom dijelu zavjernice. Zvonimir, naime, obećaje da će u svemu ostati vjeran apostolskoj stolici i sve što papinski poslanici odrede, vjerno će čuvati, pravedno će vladati, zaštićivati će crkve i brinuti se za njihove prihode, prije svega za crkvene desetine. Koliko odražava posebne prilike u Dalmaciji s jedne strane i nastojanje reformnog Rima da ih izbrišu s druge strane Zvonimirovo obećanje da će se pobrinuti kako bi »biskupi«, svećenici, đakoni i podđakoni« živjeli čisto i neporočno. Zvonimir će također paziti da se njeguje zakoniti brak, što znači da će se boriti protiv divljih brakova, a protivit će se i prodaji ljudi. Ukratko, on će nastojati da bude pravedan vladar. Zatim se u krunidbenoj zavjernici nastavlja: on, Zvonimir i njegovi velikaši su odlučili da će svake godine na Uskrs »za podijeljeno kraljevstvo«

¹⁷⁶ Vidi bilj. 169.

(de mihi concessio regno) plaćati sv. Petru, dakle papi, dvije stotine bizantskih zlatnika, a tako će postupiti i njegovi nasljednici.¹⁷⁷

Drugi dio zavjernice odnosi se na Zvonimirovo darovanje samostana sv. Grgura i Vrani sa svim dragocjenostima te pokretnim i nepokretnim dobrima. U tom će samostanu papinski poslanici imati svoj »hospicij«.

Napokon treći dio zavjernice prava je vazalska prisega. Predavajući se u ruke papinskog poslanika, Zvonimir se zaklinje da će on, »koji je milošću božjom i darom apostolske stolice postao kraljem« (dei gratia et apostolice sedis rex) od sada unaprijed biti vjeran sv. Petru i svom gospodaru papi Grguru kao i njegovim zakonitim nasljednicima.¹⁷⁸ Ne samo to. Neće sudjelovati ni u kakvom nasilju protiv pape ili njegovih poslanika, a povjere li mu neku tajnu, neće je odati. »A kraljevstvo koje mi je iz tvojih ruku, gospodine Gebizo predano, vjerno ću držati i nikad neće ni na koji način otuđiti vrhovno pravo apostolske stolice na njega. Moga gospodara papu Grgura i njegove nasljednike i poslanike, dođu li u moju zemlju, s poštovanjem ću primiti, časno s njima postupati i otpustiti ih kući. I odakle god me pozovu, pošteno ću im, kako uzmognem, služiti.«¹⁷⁹

Tako je eto Zvonimir pošto je godinu i pol proveo u sužanjstvu uzdignut na prijestolje u kraljevstvu Hrvata i Dalmatinaca u prvom redu zato što Grgur VII od početka svoga pontifikata grčevito traži način na koji bi oslabio svoga protivnika cara Henrika IV i to najprije na istočnoj jadranskoj obali. Uzme li se u obzir Zvonimirova gotovo bezizgledna situacija u sužanjstvu, vazalitet je novoga hrvatsko-dalmatinskoga kralja zaista lako postignut i jeftino plaćen. Ta za simboličan danak Zvonimir vlada u Hrvatskoj i u jednom dijelu Dalmacije, u zemljama nad kojima bdije apostolska stolica.

Ali, treba s druge strane, upravo u tom svijetu nasilnog nametanja Zvonimira za vladara nekim Hrvatima i Dalmatincima protumačiti i činjenicu da je Zvonimirova krunidba upriličena u Solinu, dakle na hrvatskom političkom području, a ne na dalmatinskom području, na primjer u susjednom Splitu.

¹⁷⁷ Opširnije o odnosima papinstva prema evropskim vladarima, vidi: Veljka povijest Crkve, str. 414. i d.

¹⁷⁸ Za gregorijansku su reformu vrlo značajne prve riječi ovoga dijela Zvonimirove zavjernice. »Præterea sum deo servire regnare sit«, on, Zvonimir se predaje u ruke papina poslanika. Prema tome, vladanje nije ništa drugo nego služenje Bogu.

¹⁷⁹ CD I, str. 140. »Regnum autem, quod mihi per manum tuam, donne Gebizo traditur, fideliter retinebo et illud suum ius apostolice sedi aliquo ingenio aliquando non subtraham. Dominum meum papam Gregorium et suos successore atque legatos, si in meam potestatem venerint, honorifice suscipiam et honeste tractabo et remittam. Et undecumque me invitauerint, prout potero, eis simpliciterqueseruiam.«

Međutim, Grgur VII se nije pobrinuo samo za to da Zvonimir čvrsto sjedne na prijestolje. On kao pravi senior štiti Zvonimira kao svoga vazala i brine se o tome da ga nitko ne ugrozi. Kad je već 1079. god.¹⁸⁰ istarski knez Vecelin htio Zvonimiru oteti jedan dio Dalmatinske marke, Grgur ustaje u njegovu zaštitu, koreći istarskog kneza što se usuđuje dirati čovjeka koga je on postavio kraljem u Dalmaciji. Uostalom, čini se da je i Vecelin namjeravao postati Grgurov vazal. U svakom slučaju papa mu se čudi da on »qui te esse dudum beato Petro et nobis fidelem promiseris« diže protiv »eum quem in Dalmatia regem auctoritas apostolica constituit«! Zato ga oštro opominje, štoviše, zapovjeda mu da se ne usudi oružjem dići na Zvonimira. Neka zna, što god njemu učini, bit će isto kao da je to učinio apostolskoj stolici. Uostalom, ako ima nešto protiv Zvonimira, neka pričekaj da im on presudi. Bude li se unatoč opomene usudio nešto poduzeti protiv Zvonimira, proklet će ga. U protivnom dobit će blagoslov sv. Petra i Sv. Stolice.

Prema tome, već u prvim godinama svoga pontifikata veliki Grgur VII doživljava sjajan uspjeh na istočnoj jadranskoj obali, jer Zvonimir je njegov vazal, a Vecelin namjerava to postati. No, već iduće, 1077. god., Grgur VII je na najboljem putu da zabilježi na istočnoj jadranskoj obali još jedan veliki uspjeh.

7. I Mihajlo Dukljanski zahtjeva od Grgura VII kraljevsku krunu i palij za svoga barskog biskupa.

Kad je F. Rački još 1873. god. pisao o »Borbi južnih Slavena za državnu neodvisnost u XI vijeku«,¹⁸¹ isticao je posebnu ulogu dukljanskog ili zetskog vladara Mihajla (on ga po Dukljaninu zove Mihalja), pa se naročito trudio da pokaže kako je taj vladar vješto izgrađivao svoju vlast. Tražio je najprije prijateljstvo s bizantijskim carom Konstantinom IX koji s njim »uglavi savez, odlikova ga čašću protospathara i upisa među saveznike i prijatelje rimske«. Štoviše, spomenuti mu car »dade poslije smrti prve žene, svoju sestričnu za suprugu.«¹⁸² Nazivajući ga velikim zetskim županom, Rački konstatira da je Mihajlo »upotriebio utvrđenje dobrih odnošaja s istočno-rimskom carevinom za razširenje vlasti u srbskih zemaljah, dočim je dao po Vladimiru osvojiti Rašu i predao je sinu Petrislavu, kojega mu Gnkinja rodila bješe.«¹⁸³

Ali, Rački je već tada dobro uočio da će borba barske crkve za metropoliju približiti dukljanskog vladara Rimu, ali mu je niz falsificiranih isprava iz XI st. smetao da u pravom svjetlu razmotri spomenute rimsko-dukljanske odnose. Ipak smatra da je dolazak na papinsku stolicu Grgura VII bio onaj

¹⁸⁰ CD I, str. 171.

¹⁸¹ Rad JAZU 25, str. 180—243.

¹⁸² N. dj., str. 242.

¹⁸³ N. dj., str. 243.

»svjetski događaj« koji je zetsku kneževinu privukao uz »zapadni pokret«. ¹⁸⁴ Račkome razumljivo se, nije bilo teško zaključiti da su politički razlozi Mihajlu »svjetovali da iskaže mogućem papi Grguru VII svoju ođanost.« Stoga je on poslije 1073—1075. god. »veću pozornost svratio k zapadu.« ¹⁸⁵

O toj povezanosti kralja Mihajla i Grgura VII sačuvano je zaista dragocjeno svjedočanstvo, to jest **Grgurovo pismo** od 9. siječnja 1077. god. ¹⁸⁶

Nazvavši Mihajla »**Sclauorum rex**«, Grgur mu šalje uobičajeni pozdrav i apostolski blagoslov, ali ga ne zaboravlja upozoriti da je dužan apostolskoj stolici iskazivati ođanost! Piše mu zatim da se njegov poslanik Petar koga je poslao u njegovu zemlju još nije vratio u Rim, ali mu se javio pismom. I upravo to poslanikovo pismo tako je sadržajem različito od onoga što mu Mihajlo piše, »quod vestram causam seu Ragusne ecclesie penitus finire nequimus«. Stoga neka pošalje k njemu u Rim barskoga biskupa Petra, ali i dubrovačkog prelata (atque Ragusanum) i još neke poslanike koji mu mogu izložiti kakav je spor između splitskog nadbiskupa i »Dubrovčanina« (Ragusiensem). On bi naime želio pravedno završiti čitavu stvar. Ali, i on, Mihajlo bi mogao »**tuique regni honor a nobis cognosci**«! Tek pošto spozna u čemu je bit spora, udovoljiti će Mihajlovu zahtjevu, jer i sam želi da se spomenuta stvar što prije svrši. Tada će mu poslati **papinsku zastavu** i **dopustiti njegovu metropoliti da nosi palij!**

F. Rački tumači Mihajlovu »poruku« u Rim dvostrukom kraljevom željom, naime, »prvo da se ona crkvena razmirica poravna; drugo, da se 'čast njegove kraljevine' prizna, te da mu se 'stieg i plašt', t. j. znakovi kraljevske časti pošalju.« Ova druga želja, nastavlja Rački, otkriva da je Mihajlo »bio naumio istupiti posvema iz sveze s iztokom te pristati uz onaj sunarodni savez, koj je papa Grgur VII. upravo tada stao izvoditi i u koj je, kako znamo, Hrvatska također pristupila.« ¹⁸⁷ Dok je »u dračkoj oblasti buknuo prevrat« došao je »papin poslanik kardinal Petar u susjednu Zetu u dvor kneza Mihalje... da se obavijesti o stanju onih obiju pitanja«, ali se nije stigao vratiti u Rim. Ali, nastavlja Rački dalje tumačiti Grgurevo pismo, »glede priznanja kraljevske časti među tiem kano da se u Rimu nije oklijevalo, jer sam naslov pisma glasi »Michaheli 'Sclauorum regi'«. Ali, poslovi Grgurevi s jedne strane, a političke prilike u Mihajlovu susjedstvu s druge strane doveli su do toga da se »zametnuo trag svakomu priegovoru između zetskoga kneza i rimske stolice«. ¹⁸⁸

Ako smo sebi postavili kao zadatak ocjenu Grgurevih uspjeha na istočnoj jadranskoj obali, onda nam zaista nije svejedno kako ćemo protuma-

¹⁸⁴ Rad JAZU 27, str. 130.

¹⁸⁵ Rad JAZU 30, str. 75.

¹⁸⁶ CD I, str. 158. Za razliku od D. Mandića koji, mislim s pravom ovo pismo datira 1077. godinom, J. Stipišić ga stavlja u početak 1078. god. i smatra da je upućeno »zahumskom« (!) vladaru Mihajlu.

¹⁸⁷ Rad JAZU 30, str. 75—76.

¹⁸⁸ N. dj., str. 77.

čiti njegovo pismo kralju Mihajlu. Nema sumnje da Mihajlo zahtjeva palij za budućeg barskoga nadbiskupa, a tadašnjeg biskupa Petra, ali mu ga Grgur ipak nije htio poslati dok se ne riješi splitsko-dubrovački spor. Kardinal Petar je, po svoj prilici, javljao svome gospodaru da su Dubrovčani već imali svoga nadbiskupa (o tome je naprijed bilo dosta govora) i da je Mihajlov zahtjev za palijem zapravo nezakonit. Shvativši vrlo dobro zašto Grgur neće udovoljiti njegovoj molbi da barskome biskupu Petru pošalje palij. **Mihajlo sam uzima naslov kralja (rex)** i taj mu naslov Grgur i priznaje! Ali, **Mihajlo treba znakove kraljevske vlasti, dakle krunu, žezlo i mač**, a to mu može poslati samo Grgur VII!

Stoga nije ništa neobično da se veza Grgura VII s dukljanskim vladarom Mihajlom prekida. Ta pritisak carstva je na Balkan tako oslabio da Mihajlo nema više potrebe tražiti neki oslonac »prieko Adrije«. ¹⁸⁹ Tek Mihajlov nasljednik Konstantin Bodin iskorištava »shizmu« u rimskoj crkvi nakon Grgureve smrti i obraća se protupapi Klementu III Wibertu 1080—1100) i 1088. god. ga moli da mu pošalje palij za barskoga biskupa Petra i da dukljansko-barsku biskupiju uzvisi na nadbiskupiju i metropoliju sa sjedištem u Baru, što ovaj iduće godine čini.

Međutim, u prilog Grguru VII treba reći i to da nije u ovom sporu s kraljem Mihajlom htio po svaku cijenu učiniti uslugu »slavenskom kralju« kako bi na istočnoj jadranskoj obali dobio vazala više. Naprotiv, veliki papa izabire, kako sam tvrdi, »put pravde« i time, razumije se, dukljanskog nestrpljivog vladara odbija od sebe. Svjedočanstvo o Grgurevu ugledu na istočnoj jadranskoj obali je i Mihajlova molba da mu Grgur VII prizna kraljevski naslov i pošalje znakove kraljevske vlasti. I ta molba je svjedočanstvo da je **Grgur VII u godini Canosse na vrhuncu svoje moći!** I hrvatski i dukljanski vladar otimaju se za njegovu »apostolsku vlast«, a to je za velikoga reformatora bio uistinu veliki uspjeh. Na žalost, posljednji, jer su ubrzo zatim slijedili vrlo tragični događaji za najvećeg borca koga je zapadno kršćanstvo imalo za kojima je slijedilo progonstvo i napokon smrt. Stoga mu, nipošto slučajno, tradicija pripisuje ove posljednje riječi: »Dilexi iusticiam, odi iniquitatem et propterea morior in exilio«!

D O D A T A K

Tek što sam tekst svoje rasprave predala redakciji Vjesnika, pojavio se iz štampe posljednji svezak Zbornika pravnog fakulteta u Rijeci (God. 6, 1985) u kojem se Lujo Margetić s prilogom »**Međunarodni položaj Hrvatske oko 1075. godine (Petar Krešimir IV i Amico)**» ¹⁹⁰ pokušava već treći put vratiti na problematiku sedamdesetih godina XI st. Hrvatskoj i Dalmaciji. Ističemo namjerno da je riječ o **pokušajima** zato što već u svom **prvom**

¹⁸⁹ N. mj.

¹⁹⁰ N. dj., str. 97—110.

prilogu¹⁹¹ ne uspjeva **dokazati** da se tzv. prvo čudo rapskog zaštitnika sv. Kristofora odnosi na obranu od ugarske, a ne normanske navale. Još je nesretniji njegov **drugi pokušaj**¹⁹² da dokaže kako je šezdesetih godina XI st. grad i otok Krk došao pod hrvatsku političku vlast. Prema njegovoj, najblaže rečeno, **izmišljenoj priči** na Krku se ne vodi borba za slavensku liturgiju, već je riječ »o borbi između papinstva i Bizanta, u kojoj je hrvatski kralj Petar Krešimir IV privremeno pristao uz papu da bi dobio međunarodno pravno priznanje za svoje aspiracije prema Dalmaciji«¹⁹³ Krešimir je tobože »na Krku počeo ostvarivanje svoje zamisli pripajanja Dalmacije Hrvatskoj.« Uzalud tražimo bilo kakav trag izvora koji bi mogao poslužiti kao podloga za ovu neobičnu priču o hrvatskom vladaru koji **nikad nije stupilo na tlo Bizantske Dalmacije niti je sanjao o tome da bilo koji njezin dio podvrgne pod svoju vlast!** Ta i Toma Arhidakon se u svom opisu »shizme« ne usudi dati **bilo kakvu ulogu hrvatskom vladaru!**¹⁹⁴

Napokon, u gore spomenutom trećem prilogu Margetić nastoji dokazati da je normanski knez Amiko zarobio kralja Krešimira.

Moramo se, dakako, zapitati kako se moglo dogoditi da Margetić vidi neke »historijske činjenice« koje su svi prije njega — previdjeli? Ta riječ je o problemima koje je na ovaj ili onaj način svaki hrvatski historičar dosad dodirnuo. Nije li možda u njegovu radu neki nedostatak? Ne radi li **prebrzo** ne čekajući niti da sazre ideja koja ga progoni? Analizira li uopće izvorni materijal i provjerava li pregledom literature odnosne svoje rezultate?

Odgovor na ova, za način rada na historijskoj problematici bitna pitanja dobivamo već u prvoj raspravi o »čudu« sv. Kristofora. Ta čitava teorija o Ugrima kao napadačima na Rab izgrađena je na **nemogućoj pretpostavci** da je **moгуća zamjena imena Unragi s Ungari** (koji se u izvoru spominju kao Varagi, a ne Unragi!). S namjerom da svoju **ideju** učini čitaocima prihvatljivom, **nigdje u članku ne spominje Amikovu borbu pod Rabom**, iako je to **jedina poznata normanska navala** na jedan dalmatinski grad. Zato u tom prilogu ne prešućuje samo Amikovu vojnu, nego i obećanje dalmatinskih gradova dano duždu Dominiku od 8. veljače 1076. u kojem, kako smo se mogli uvjeriti, neki dalmatinski gradovi obećaju da neće dovesti Normane.¹⁹⁵ Nadalje, kako ne poznaje najvažniju raspravu G. Prage za pitanje normanskih borbi na Jadranu,¹⁹⁶ **ne zna da je Praga dokazao** pred pedeset godina kako do tzv. prvog čuda sv. Kristofora uopće nije moglo doći iz jednostavnog razloga što je **svečana relikvija** koja je građane tobože spasila od Varjaga donesena u Rab **potkraj XII st.**, dakle **sto godina poslije »čuda«!**

¹⁹¹ Vidi bilj. 48 ove rasprave.

¹⁹² Uzmak Bizanta na Krku sredinom XI stoljeća, Zbornik Pravnog fakulteta Sveuč. u Rijeci, God. 4, Rijeka 1983, str. 79—95.

¹⁹³ N. dj., str. 79.

¹⁹⁴ Thomas str. 49—55.

¹⁹⁵ Vidi str. 54—58 ove rasprave.

¹⁹⁶ Vidi bilj. 20 ove rasprave.

Prema tome, već u ovom prvom prilogu pokazuje takve nedostatke u metodi rada da su oni morali dovesti do neprihvatljivih rezultata. I premda spomenutim prilogom nije obogatio našu historiografiju, ipak u svom posljednjem radu o Krešimiru IV **nekritički** i **netočno** ponavlja da »Varjazi nisu i ne mogu biti južnoitalski Normani«. ¹⁹⁷ Zaplićući se u problematiku (kojoj nije dorastao) u idućoj će rečenici ipak napisati da se »dalmatinski gradovi obvezuju da neće ubuduće pozivati Normane«. Kako kasnije donosi još **dvije netočne tvrdnje**, naime, da su dalmatinski gradovi sudjelovali u Amikovoj akciji ¹⁹⁸ i da Normani nisu napadali dalmatinske gradove, to nije teško razabrati da mu zaista nije pošlo za rukom izići iz vlastite mreže.

Nova tvrdnja koju 1983. god. nastoji progurati o Krešimiru kao tobože vladaru na bizantijskom Krku, nije vrijedna da bismo s njom gubili vrijeme, tražeći, kako spomenusmo, izvor na koji bi se Margetić pri stvaranju ove »teorije« mogao oslanjati. **Krešimir IV uistinu nije imao nikakve veze s otokom Krkom!** I u ovom se slučaju služi **neznanstvenom metodom**: s pomoći prešućenih ili kritički neocijenjenih izvora dobiva, razumije se, ono što je **unaprijed zamislio**, pa tako lakoćom »dokazuje« da se Krešimir IV šezdesetih godina XI st. počinje nazivati rex Croatiae et Dalmatie. ¹⁹⁹ Na toj **netočnoj tvrdnji** gradi dalje svoju fantastičnu teoriju da Rim preko hrvatskog kralja želi potisnuti Bizant iz Dalmacije. Iznenađeni gomilanjem tolikih tvrdnji zapažamo da se Margetić više ne može zaustaviti **u domišljanjima!** Među takva spada i tvrdnja da je papinski poslanik »Majnard već prilikom svoga prvog posjeta Splitu donio sa sobom papinu suglasnost za Krešimirovo osvajanje Dalmacije i stavio mu u izgled novi naziv kralja Hrvatske i Dalmacije, a da je Petar Krešimir obećao pomoći prodoru rimske crkve na tlo bizantske Dalmacije, te se odmah i počeo tako nazivati.« Dakako, da »dokaže« kako je Krešimir IV bjo i dalmatinski vladar poziva se na podatke korčulanskog kodeksa koji prema njemu upućuju na zaključak da je »papa dao odobrenje da Krešimir osvoji bizantsku Dalmaciju i da je sjedini s Hrvatskom«. ²⁰⁰ Piše tako računajući očito da nitko neće poći u provjeravanje njegovih tvrdnji. No, njegov »zaključak« toliko **nevjerojatan** da dobroga poznavaoća hrvatske prošlosti ostavlja u prvom trenutku bez riječi. Zar je moguće da smo svi od Foretića dalje previdjeli tu važnu činjenicu o Krešimiru i Dalmaciji? Pa ipak, brzo se možemo uvjeriti tko je pogriješio! Izvor je jasan! Ondje piše da je papa Aleksandar II čuo »de Cressimirovo **Chroatorum princepe** quod dolo necari fecisset Goslavum fratrem«. ²⁰¹ I pošto se taj »Croatorum princeps« »oprao« od grijeha, »iterum adeptus est **princi-**

¹⁹⁷ N. dj., str. 102.

¹⁹⁸ N. dj., str. 108.

¹⁹⁹ Uzmak Bizanta, str. 93.

²⁰⁰ N. dj., str. 94.

²⁰¹ M. B^arada, Prilozi kronologiji hrvatske povijesti, Rad JAZU 311, 1957, str. 186.

patus illius terre a parte sancti Petri apostoli«! Dakle, nigdje niti traga Dalmaciji! Ali, da bi dobio iz ovoga izvora ono što želi, Margetić izostavlja podatak o Krešimiru kao hrvatskom vladaru (**Chroatorum princeps**), zatim u mislima ili mašti dodaje rex Dalmacie i naravno da se tako po njemu skovan »principat« može odnositi na Hrvatsku i Dalmaciju. Lijep primjer kako se ne smije postupati s izvorom!

Uostalom, u spomenutom prilogu Margetić reda jednu ideju za drugom tako da se tek tu i tamo mogu prepoznati tragovi postojećih izvora. Jer **prethodna analiza** izvora za Margetića jednostavno ne postoji!

Napokon, i ovaj posljednji prilog o tobože međunarodnom položaju Hrvatske oko 1075. god. obiluje istim nedostacima kao i dva ranija priloga. Domišljanja se ovdje pretvaraju u nevjerovatne priče: Krešimir IV se najprije priklanja papi (i to Grguru VII!) zato da mu ovaj prizna »vrhovništvo nad dalmatinskim gradovima, a kako pri tome nije postigao ono čemu se nadao, priključio se papinim protivnicima«. ²⁰² Zato papa šalje Amika koji odvođ Krešimira IV! Koliko je neobuzdane mašte ovdje uložio Margetić čitalac će sam otkriti kad ga upozorim da **Krešimir IV u doba Amikove vojne uopće više nije živ!** Margetićeva zabluda je posljedica nepoznavanja Mandićeve sprijeda spomenute rasprave ²⁰³ u kojoj je on, kako smo se mogli uvjeriti, ispravio Baradinu kronologiju papinskih poslanstava i zaključio da je Krešimir IV umro između početka 1073. i 25. III 1074. god. Mandić je dodao i to da Amiko ne bi ni mogao zarobiti Krešimira IV da je bio živ, jer prema Tominu svjedočanstvu njegova se grobnica nalazila u atriju crkve sv. Stjepana u Solinu. ²⁰⁴ Tako ispravno riješena kronologija isključuje svaku mogućnost da Amiko odvođ Krešimira IV u zarobljeništvo. Najzad, Krešimirovo tobožnje »priključenje« papinim protivnicima (i to, ponavljamo, protivnicima Grgura VII!), neuspjela je Margetićeva **dosjetka** kojoj u ozbiljnom raspravljanju o historijskim problemima uistinu nema mjesta. Naime, kao što je u ranijem prilogu iz korčulanskog kodeksa tobože »izvadio« podatak o Krešimirovoj vlasti nad Dalmacijom, tako i sada, na osnovi datacije Gerardove isprave (u kojoj je riječ o kralju Hrvatske, ali ne i Krešimiru!) stvara zaključak da je papa ponovno oduzeo Krešimiru to kraljevstvo zbog — nevjere! ²⁰⁵ Bilo bi uistinu suvišno gubljenje vremena kad bismo Margetiću dokazivali kako nema pravo kad tvrdi da Amiko i njegovi Normani nisu navaljivali na dalmatinske gradove niti ih osvajali. ²⁰⁶ Naime, jasno nam je da se ova netočna tvrdnja pojavila zato što je u prvom prilogu o napadačima na Rab, izmislio Ugre, pa je morao ostati dosljedan. Bilo bi zanimljivo da nam je kazao gdje je i kada onda Amiko mogao zarobiti

²⁰² N. dj., str. 97.

²⁰³ Vidi str. 8 ove rasprave.

²⁰⁴ Thomas, str. 55.

²⁰⁵ Međunarodni položaj, str. 102—103.

²⁰⁶ N. dj., str. 103.

hrvatskoga kralja Krešimira, jer je po njegovu pisanju očito da ne pozna pojedinosti o borbi oko Paga. Čitajući Margetićevo pisanje pri kraju ovoga priloga sve više razabiremo s kakvom lakoćom izmišlja priču o tome kako je Grgur VII »pripremao Krešimirovo uklanjanje«!²⁰⁷ Kao da nije poznato što je nadbiskup Gerard radio krajem 1075. god. u Splitu i Solinu, Margetić tvrdi da ga je Grgur poslao »u diplomatsku akciju« protiv Krešimira, dok je »vojnu akciju« tobože povjerio Amiku. I tako je prema Margetiću na kraju ispalo kao da je Grgur VII jedini pripremao protiv Krešimira »kaznenu akciju«, iako je u izvorima mogao naći samo podatak o tome da su Trogir, Split, Zadar i Biograd pozvali Normane. No, najveća je nevolja za Margetića to da bi, kad bismo mu povjerovali, prema njegovim tvrdnjama Grgur VII trebao voditi borbu protiv — **mrtvoga kralja!** I kao da nas je u ovom završnom dijelu priloga Margetić sam nagnao na to da ne uzimamo ozbiljno ono što tvrdi. Vrijedi li se, na primjer, zaustaviti na njegovoj tvrdnji da Grgur VII nije htio dati Krešimirovo kraljevstvo **njegovom sinu?**²⁰⁸

Prema tome, u sva su se tri rada nagomilale priče u kojima se autor zapliće jer nema dovoljno strpljivosti da mirno i bez žurbe najprije **kritički ocijeni izvore**, a tek onda stvara zaključke koje ti izvori dopuštaju. Kako nije dovoljno proučio niti literaturu, a ona mu je često mogla poslužiti kao **putokaz**, ostao je u sva tri priloga **osamljen sa svojim idejama** kojima zbog načina rada nije umio naći **pravi historijski okvir**.

S U M M A R Y

TRIUMPH OF THE REFORMISTIC ROME ON ADRIATIC DURING THE RULE OF GREGORY VII (1073—1085)

The authoress is setting herself a task to answer the question, how much has the reformistic pontificate succeeded at all on the east Adriatic coast, after re-analyzing the entire original material and examining the relevant literature. The critical review itself to the literature regarding the events in Croatia and Dalmatia in the seventies of 11th century is giving certain results. Namely, dilemma mentioned cannot be Slavac (he has never been the Croatian monarch), nor can tured by Norman prince Amico in spring of 1075, has been solved: the above mentioned cannot be Slavac (he has never been the Croatian monarch), nor can the said be **Krešimir IV** (at the time he was dead), so there remained only **Zvonimir**.

Therefore, the authoress speaks about the Zvonimir's »politic career«, in chapter II. Presuming also upon her earlier writings, but also upon some new results, she shows how Zvonimir first became civil governor in Lika, Gacka and

²⁰⁷ N. dj., str. 108.

²⁰⁸ Iz autentične potvrde Lovrine presude sa splitskog crkvenog sabora 1088/89 (Documenta str. 147) doznajemo da je Stjepan **hrvatski kralj** (Rački je neopravdano dodao i dalmatinski!), dok falsifikat splitskih benediktinki načinjen na njegovo ime (Documenta, str. 148) ne može biti mjerodavan, jer je očito da falsifikator izmišlja da Stjepan sjedi na očinskom prijestolju. Uostalom, to je prijestolje i Stjepanovih djedova i predaka uopće! Napokon, vrlo nepouzdan podatak iz kartulara samostana sv. Stjepana »pod borovima« (Documenta, str. 152). Stjepan tobože sam tvrdi da je naslijedio na prijestolju svoga — **strica!**

Krbava, then Dalmatian king (Dalmacie rex) in Dalmatia Marca and finally, at the latest in the year 1070, being civil governor, became co-regent of Krešimir IV. In other words, that means, that immediately after Krešimir's death, Zvonimir could have ruled as Croatian king. But Zvonimir was one of the most distinguished aristocrats in the camp of emperor Henry IV and as such he was »heretic« and was not at all desirable to the reformistic Rome, and, to Krešimir's Croats loyal to Rome, as well. Therefore, his ascent to the Croatian throne should have been stopped. Consequently, the »reformed« towns Split, Trogir, Zadar and Belgrad called Normans not at all by accident, and Amico followed the invitation and in the first place he occupied Rab, and afterwards he defeated Zvonimir and his army near Novalja on the island of Pag od May 9th, 1075, and Zvonimir was taken prisoner.

As this success of Norman navy was the crucial moment for the reformistic pontificate, the authoress inquired into activity of reformistic Rome on the east Adriatic coast till the pontificate of Gregory VII in chapter III. She concluded that the first conflict between the reformistic Rome and Dalmatian, namely Greek church happened at the time of Split archbishop Dabral, therefore he was deprived about the year 1050. His successor, the archbishop John, being the real reformist archbishop, preformed the lateran council resolutions in Dalmatia, but after that Split synode, among the Dalmatian archbishops broke out »shizma« in the year 1060. Because of severe reforms the »island« bishops (the Osor one, the Krk one and the Rab one) have separated from the »continental« prelates and passed over to emperor Henry IV camp and to his protégé pope Honorio II. He, what is completely clear, allowed to his followers to use the Slav liturgical language.

At the period of Byzantine Dalmatia so disunited, Gregory VII, to whom the authoress dedicated the last, chapter IV, became pope. Based upon eight indirect and direct original datas regarding the activity of the greatest pope of the West, the authoress came to conclusion that he really had triumphed over the east Adriatic coast: his first interfering with Dubrovnik state of affairs in March 1074 (Gerard's first mission) till the beginning of 1075, when he had called for Danish prince to be »dux et princeps« in Zvonimir's state, because of Zvonimir's success. When there was no answer from Denmark, Gregory most probably got in contact with Normans, more precisely with Amico who had already been invited by Dalmatian towns. When the »heretic« Croatian king has been eliminated, archbishop Gerard, Gregory's nuncio, came again to our regions, in November 1075, and held two synodes, one in Solin, and the other in Split. According to the authoress supposition Gerard has assumed a commitment to bring over Zvonimir's opposers after all to recognize him a monarch, in which he succeeded only partially. Namely, Split, for example has never been willing to acknowledge the authority of the Croatian king. But, Osor and Rab »heretic« bishops came to Solin synode after all, what meant that only Krk bishop was still the antireformistic Rome dependent. Failure of Gerard's deputation has in a way been proved also by the promise of Zvonimir's opposers to doge Dominic Silvio on February 8th, 1076, not to bring Normans to Dalmatia any more. Finally, the negotiations between Gregory VII and Zvonimir seemed to have been led to an end, and Zvonimir consented to be pope's vassal, upon which Gregory's nuncio nominated him the king of Croats and Dalmatians and crowned him in Solin, in autumn of 1076. That moment was the culmination of Gregory's power and fame. Namely, when Michael of Duklj applied to him to recognize him »honor regni« and to send him the symbols of king's power Gregory would not comply with a wish, because he had, at the same time, asked the pallium for his Bar bishop Peter. Since such a demand impaired the rights of Split and Dubrovnik prelates, Gregory VII has given up, but Konstantin Bodin, Michael's successor has in the end succeeded to gain over, in 1089, the pope Klement III Vibert to send the crosier to Peter and to exalt the Bar church to be the metropolis.